

Tóth Eszter Zsófia

Rock, hazugság, Ifipark

*A kollaboráció fogalmának értelmezése és újraértelmezése:
„Dalos” ügynökügye és ennek emlékezete*

HOGYAN ÉRTELMEZHETŐEK AZ ÜGYNÖKÜGYEK?¹

„Hangsúlyozom, senki sem járt jól az ő jelentéseivel, mert amiket én olvastam róla, hát azt a *szánalmas.hu*-ra lehetne leginkább fölteni, de jelentésnek nem mondható. [...] Amikor megtudtam, hogy jelentett... hát nagy dolog. Nézz oda! Mi szabadlábban voltunk, ha ő tényleg jelentett volna, mindannyian börtönbe kerülünk, ott olyan politikai előítéletek voltak abban a buszban, hogy ha abból csak egy mondatot bejelent, minket azonnal elvisznek. Azonnal.”²

„Nem beszélünk, amióta kiderült, hogy ügynök volt öt évig. [...] Ha »Dalos« azt mondja 16 évvel ezelőtt, hogy gyerekek, összehív bennünket egy vödör pörkölt meg egy lavór pálinka mellett és azt mondja... gyerekek, egy barom állat voltam, ezeket csináltam, akkor [...] valamit mond az ember, megesszük a pörköltet, megisszuk a pálinkát és utána el van intézve. [...] Azt nehéz elhinni, hogy ha valaki öt éven keresztül találkozik a tartótisztjével, mert az ugyanaz a személy, nem a lányát vagy a nagyanját küldi maga helyett, esetenként konspirációs lakásokon, és ír jelentéseket kézzel, az nem tudja, hogy ő ügynök. [...] Ez hihetetlenül hangzik.”³

A fent idézett két interjúrészlet tanulmányom témájának, „Dalos” ügynökügyének két, egymással homlokegyenest szembenálló értelmezését jelzi. Írásomban egyrészt „Dalos” ügynök lebukásának 2004-es visszhangját elemzem. Másrészt az ügynök által megfigyeltekkel készített interjúim alapján értelmezem az ügynökügyek emlékezetét és azt, ahogyan a visszaemlékezők ábrázolták az 1980-as évek elejének könnyűzenei életét. Mint az a fentiekből látszik, egy ügynök jelentéseit lehet úgy értelmezni, hogy magyarazzuk-mérlegeljük, milyen súlya volt annak, amit leírt – így tett az első visszaemlékező. Lehet azonban morálisan ítélkezni is:

¹ Az ügynökökkel kapcsolatos írások jó összefoglalóját adja Szőnyi 2005: 19. Az ügynökügyek feltárásában, napirenden tartásában úttörő szerepet játszik Ungváry Krisztián. Számos, a témához kötődő publikációja közül néhány: Somogyi – Ungváry 2006; Tabajdi – Ungváry 2008.

² Interjú Németh Alajossal, 2.

³ Interjú Schuster Lóránttal. *Privát Rocktörténet, P. Mobil*. 51–52. perc. Ezúton is köszönöm Lengvári Istvánnak, hogy a Filmmúzeum *Privát Rocktörténet* című műsorának vonatkozó adatait rendelkezésemre bocsátotta.

nem megbocsátani neki azt, hogy jelentéseket írt, és nem nézett szembe ügynökmúltjával. E kétféle megítélés miatt úgy gondolom, hogy mielőtt a – „Dalos” ügynök által – megfigyeltekkel készített interjúimat elemezném, érdemes áttekintést nyújtanom arról, hogy a hazai tudományos diskurzusokban eddig milyen értelmezési keretekben jelenítették meg az ügynököket és az ügynökügyeket.

Az ügynökökről írt elemzések önkényesek, mert „a személyiséggel és korrajzzal bíró” ügynöktörténetek célja az ítélkezés – állítja tanulmányában Berkovits Balázs.⁴ Bárki is ír egy ügynökről, morális alapon a forrásokat és érveit annak rendeli alá, hogy fel akarja-e menteni vagy el akarja-e ítélni az ügynököt.

Az ügynökökről írtakat elemezve megfigyelhető, hogy negatív ítéletmondásnál a szerzők megpróbálnak a személyiség jellegéből fakadó pszichológiai érveket alkalmazni írásukban. Ezzel szemben, ha a szerzők célja az egykori ügynök felmentése, akkor inkább szociológiai jellegű érveket hoznak fel álláspontjuk alátámasztására. Ilyen érvelésmód például az, ha az ügynök beszervezését azzal magyarázzák, hogy elsőgenerációs értelmiségi volt. E megközelítésmód szerint ugyanis a diktatúrában a gyors mobilitás megélésének nehézségei predestinálhatnak az ügynökfeladat elvállalására.⁵

Berkovits szerint a megbocsátás retorikája jellemzi azt a beszédmódot, ahogyan az ügynökké válást ábrázolják a szövegek szerzői. E morális alapokon nyugvó megközelítésmódban az ügynököknek akkor bocsátanak meg a többiek, ha őszintén beismerik, hogy ügynökök voltak és jelentéseket írtak. Ebben a kontextusban nem az a releváns, hogy az ügynök ténylegesen mit tett, kikről, hogyan jelentett, hanem az, hogy tettét beismerte. Ha az ügynök nem tesz önvallomást, akkor két, az előbbitől eltérő jellegű érvelésmóddal szokták őt felmenteni: egyrészt arra hivatkoznak, hogy a diktatórikus rendszer általánosan amorális volt, másrészt arra, hogy a besúgó egyébként jó ember: sikeres sportoló, művész stb. Maga a besúgás, ha az illető többi cselekedetét is értékeljük, elfeledhető, megbocsátható tevékenység az életútjában.

Berkovits szerint – tanulmányában konkrét példákat is elemezve – az ügynökökről szóló tanulmányok szerzői feladatuknak vélik a bűnbakképzésen és áldozattá nyilvánításon túl azt is, hogy megmagyarázzák, az ügynök miért vállalta az ügynökszerepet. A mérlegelő-magyarázó megközelítésmód szerint először tudományos szempontok alapján kell feltárni az ügynököt motiváló tényezőket, és ha a feltárás után akad a kutató jellemhibára, afölött lehet morálisan is ítélkezni. Azok, akik felmenteni akarják az ügynököt, messzemenően kontextualizálják az esetét, és ennek megfelelő társadalomtudományos magyarázatot keresnek tetteire. Aki pszichológiai okokkal akarja magyarázni az ügynökké válást, annál maga a jellemhiba (például: gyengeség, sikertelenség) válik a morális ítélet alapjává. Ez az érvelésmód nem alkalmazható azokra a közszereplőkre, akiket különben sikeresnek tartanak.

⁴ Berkovits 2009: 6.

⁵ Az ügynök-leleplezésekkel kapcsolatos közéleti diskurzusokban Tar Sándornál emlegették gyakran ezt az érvet. Idézi Berkovits 2009: 7.

Akik az ügynököt sem bűnbaknak, sem áldozatnak nem akarják láttatni, azok Berkovits Balázs szerint megalkották az ügynöklét „nulla fokát”. Eszerint a beszervezett és jelentéseket író ügynök nem rosszabb, de nem is különb, mint bárki más, aki kollaborált a diktatúrával. E megközelítésmód szerint mindenki együttműködött valamilyen szinten a totalitárius rendszerrel, kivéve azt, aki fellázadt a rezsim ellen.⁶ Az ügynökügyek kreálása e megközelítésmód szerint a bűnbakképzés vádján, misztifikáción alapul, és maguk a vádlók és igazságkeresők állítanak ki önmagukról szegénységi bizonyítványt, amikor egy egykori immorális társadalom ügynökeire vadásznak.

Az ügynökviták kapcsán Gyáni Gábor vetette fel azt, hogy a *kollaboráció* fogalmának használatával jobban megragadható lenne az ügynöklét, az ügynöki tevékenység (újra)értelmezése is.⁷ Gyáni Gábor szerint mindenki, az egész társadalom kollaborált a Kádár-rendszerrel, ennek azonban különböző fokozatai voltak: az egyszerű állampolgártól a beszervezett ügynökön át egészen magáig Kádár Jánosig. Az, hogy valaki jelentett a honfitársáról, szerinte a kollaboráció extrém fokaként is értelmezhető.⁸ Gyáni azonban hangsúlyozza:

„A kollaborációnak az ügynöki tevékenység által megvalósuló gyakorlata a zarnoki hatalom érvényesítésének minden bizonnyal legalattomosabb módja. Hiszen: a közülünk való ügynök, akihez feltétlen bizalommal fordulunk napi életünk ügyes-bajos dolgaiban, tudtunk (és akarattunk) nélkül szolgáltat ki bennünket a velünk szemben gonosz szándékokat tápláló hatalomnak [...]. Mit lehet ugyanis tudni, hogy valamely ártatlannak vélt jelentés miféle jelentésre és jelentőségre tesz vagy tehet szert a hatalom kezébe jutva, mire használják fel végül, ki ellen fordítják és mikor az így megszerzett becses információt.”⁹

A társadalom többi területéhez hasonlóan a zenei élettel kapcsolatban is felmerülhet az a kérdés, hogy egy sikeres zenei pálya befutásához együtt kellett-e működni a titkosszolgálattal, mivel a hanglezkiadás monopolizált volt, csak egyetlen hanglezkiadó vállalat működhetett a szocialista időszakban. Szőnyei Tamás szerint, bár néhány karrier előmozdításában előnyt jelenthetett az együttműködés, ez azonban nem volt abszolút feltétel. Sőt, Szőnyei azt nyilatkozta,

⁶ Nadas 1995.

⁷ A nemzetközi szakirodalom a kollaboráció fogalmát elsősorban a II. világháborúval kapcsolatban elemezte abban az összefüggésben, hogy a megszállt területek lakossága hogyan működött együtt a náci rezsimmel. A témának viszonylag széleskörű irodalma van, lásd például: Röhr 1994; Birn 2001; Friedrich 2005; Jones 2005. Magyarul, elsősorban nem a kollaborációról, hanem a szocialista rendszerhez hű elitről írt: Kovács M. – Örkény 1991; Dessewffy 1999; Majtényi 2005. A teljes körű, kollaborációs értelmezési keretű feldolgozás még várat magára. Egy átfogó mű született eddig idehaza a témában, Antall József évtizedeken átívelő megfigyeléséről: Rainer M. 2008. A Rainer M. János írásában használt módszer nyomán az ügynökneveket idézőjellel jelölöm, elkülönítve azokat a többi, valós névtől.

⁸ Gyáni 2006. *Ügyanez az érve elhangzott* 2009. május 20-án a Társadalomtudományi Társaság ügynökkérdésről tartott beszélgetésén (Béládi 2009).

⁹ Gyáni 2006.

hogy kutatásai során nem igazolódott be az a hipotézise, hogy azokat a zenekarokat, amelyeknek nyíltan rendszerellenesek voltak a szövegeik, nagyobb mértékben figyelték volna meg. Ezt a következtetést abból vonta le, hogy viszonylag kevés ügynökjelentést talált például a *Neurotic* együttesről vagy a *Kontroll Csoport*ról.¹⁰

Tanulmányomban egy ügynök, „Dalos” jelentéseit és jelentéseinek emlékeztét elemzem a megfigyelték körében.¹¹ Célom, hogy jelentéseinek és a megfigyeltékkel készített interjúknak az elemzésével ábrázoljam azt, hogy egy konkrét jelentéscsoport is alkalmas arra, hogy mind az ügynököt, mind az ügyét több nézőpontból eltérően ábrázoljuk. „Dalos” ügynök jelentései és azok 2004-es, illetve jelenbeli interpretációi alkalmasak annak ábrázolására, hogy egy konkrét forrás alapján is többféle ügynököt alkothat meg a történetíró. Ezen kívül mind a forrás, mind a megfigyelték visszaemlékezései alapján elemezhetőek olyan konkrét, az 1980-as évek elejének könnyűzenei életéhez kapcsolódó történetek, amelyek segítséget nyújthatnak abban, hogy jobban megérthessük a szocialista időszak hatalmi viszonyait, és azokat a taktikákat és stratégiákat, amelyeket a zenészek és a zenei életben dolgozók alkalmaztak annak érdekében, hogy a centralizált lemezkiadás, a cenzúrázott dalszövegek világában enyhítsenek a diktatúra szigorán, élhetőbbé tegyék mindennapjaikat. Bár ezt e tanulmányban nem elemzem részletesen, de ezen ügynökjelentések alapján tematizálhatóak és interpretálhatóak a könnyűzenével kapcsolatos korabeli sajtódiskurzusok is (például a *Kopaszkutya* című film korabeli befogadás-története vagy az *István, a király* rockopera bemutatójával kapcsolatos nacionalizmusvita). Az ügynökügyek alapján az egykori megfigyeltékkel készített interjúkból képet kaphatunk a megfigyelés emlékeztetéről, és arról, hogyan ábrázolják – részben a jelenkori média hatására is – az egykori ügynököket. Az ügynökjelentésekben leírt történetek jó apropót nyújtanak arra is, hogy bepillantást nyerjünk abba a folyamatba, hogyan konstruálják az emlékezők újra identitásukat az interjúszituációban az ügynök-ügyekkel összefüggésben.¹²

„BÁRKI MONDHATJA, HOGY TÖRTÉNÉS VAGYOK” – AZ INTERJÚZÁS HÁTTERE

Amikor felkérést kaptam arra, hogy e folyóirat könnyűzenei számába tanulmányt írjak,¹³ több okból is „Dalos” ügynök történetét tartottam izgalmas feladatnak, egyúttal szakmai kihívásnak. Szakmai-módszertani szempontból kihívást jelen-

¹⁰ Szlazzsánszky 2005.

¹¹ „Dalos” ügynök jelentései. ÁBTL M-41343. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a továbbiakban a főszövegben, dátumszerűen idézem a jelentéseket. Minden idézett jelentés ebből a dossziéból származik.

¹² Szemere Anna kutatásai során megfigyelte, hogy az identitásválság hatására egykori alternatív zenészeknél gyakran került előtérbe a rendszerváltás után a vallásos identitás (Szemere 2001).

¹³ Ezúton köszönöm Koltai Gábornak, hogy a kutatásra biztatott, szakmailag inspirált.

tett, hogy – akárcsak 2008-as kutatásomban, amely a *Dialógus* békemozgalomról szólt¹⁴ – a konkrét ügynökügyet a mostani vizsgálat során is az írásos és az *oral history* források kombinálásával lehetett értelmezni. Interjúzási módszerem félúton áll a szociológiai mélyinterjú és a narratív interjú között, mivel voltak olyan kérdések, amelyeket minden egyes interjúalanyomnak feltettem, azonban hagytam őket szabadon is beszélni, meghallgattam azokat a narrációkat, amelyeket ők akartak megosztani velem, és ezen egybefüggő történeteknél nem kérdeztem közbe.¹⁵

A szombathelyi *Dialógus*-kutatás szerencsés választás volt abból a szempontból, hogy az ügynökjelentések alapján viszonylag lineáris történet bontakozott ki a békemozgalom történetéről, a békemozgalomárok(nak tartottak) mindennapjairól, társadalmi háttéréről. „Dalos” ügynök jelentéseinek elolvasása előtt valami hasonlóra számítottam: azt feltételeztem, hogy érdekes történeteket ismerhetek meg a korabeli zenekarok mindennapjairól, esetleg a zenekarok tagjainak és a rajongóknak a társadalmi háttéréről. Ezek az előzetes várakozásaim azonban nem igazolódtak be.

2004-ben, „Dalos” ügynök leleplezésekor a sajtóban inkább maga a tény keltett feltűnést. Úgy tűnik, hogy jelentéseit nem olvasták el alaposan, nem az került az érdeklődés középpontjába (mint ahogyan más ügynökügyeknél sem¹⁶), hogy miről és kikről írta jelentéseit, hanem az, hogy ügynök volt.

Szőnyi Tamás elemezte először könyvében a tőle megszokott szakmai alapos-sággal és részletességgel „Dalos” jelentéseit.¹⁷ „Dalos” 56 fennmaradt jelentése – amelyeket 1981–1986 között adott Gábor Róbert nevű tartótisztjének¹⁸ – másról szól, mint amit feltételeztem. A jelentések alapján egységes keretbe rendezhető történet nem írható sem a *főhősről*, sem azokról az emberekről, együttesekről, akikről beszélt vagy írt. Inkább a korabeli viták, a zenészeket foglalkoztató morálisnak gondolt kérdések kerülnek szóba. Sok jelentés felfogható akár programismertetésnek is: előfordult, hogy „Dalos” arról számolt be, hogy aktuális zenekara éppen hol koncertezik, ő maga kikkel találkozott a koncertszervezés során. Többször kapta feladatául azt, hogy látogasson el különböző koncertekre. Gyakran jelentett arról, hogy milyen más koncertekre készülnek zenésztársai, milyen nagyszabású zenei események várhatóak a közeljövőben. Ezen információkat a szöveg szerint zenésztársaitól tudta meg, de gyakran beszámolt olyan eseményekről is, amelyeket a sajtóból, televízióból is lehetett tudni, tehát amelyek közismertek voltak. Ugyan-ebben az időszakban, ugyanennek a tartótisztnek jelentett „Dejkó” ügynök is, hasonló részletességgel. „Dalos” és „Dejkó” jelentései között az az alapvető különbség, hogy „Dejkó” sokkal személyesebb hangvételt ütött meg, a korabeli zenei élet több szereplőjét jellemezte is, nem csak felsorolta őket.¹⁹

¹⁴ Publikációm e kutatásról: Tóth 2009.

¹⁵ Az *oral history*ről és az interjúzási módszerekről bővebben lásd Kovács (szerk.) 2007.

¹⁶ Ezt Berkovits Balázs hangsúlyozza (Berkovits 2009: 8).

¹⁷ Szőnyi 2005: 583–595.

¹⁸ „Dalos” 1982-ben még 16 jelentést adott, 1986-ban már csak négyet (Szőnyi 2005: 586).

¹⁹ Szőnyi 2005: 651–659, 674–678, 719–726.

Úgy tűnik, hogy az állambiztonság fő feladatának azt tartotta, hogy „Dalos” a működési engedéllyel nem rendelkező, úgynevezett amatőr zenekarokról, újonnan alakuló együttesekről jelentsen, beszámoljon arról, kik ezen együttesek tagjai, és arról is, milyen aktuális események vannak a zenei életben.²⁰ Ha „Dalos” jelentéseit abban a keretben értelmezzük, hogy ügynökként mennyire próbált nem megfelelni feladatának, mennyire szabotálta azt, akkor úgy tűnik, hogy eléggé sikeres stratégiát választott: gyakran olyan eseményekről, koncertekről jelentett, amelyek köztudottak voltak, az állambiztonság számára sem jelentettek újdonságot. Jelentései alapján akár összeállítható lenne egy olyan eseménynaptár, amely a korabeli *Pesti Műsorban* is megjelenhetett volna.

Természetesen megkerestem a reménybeli *főhőst*, az egykori „Dalos” ügynököt is, ő azonban elzárkózott az interjúadás elől. Ezt azzal indokolta, hogy nem akar ennek az ügynök több publicitást, bulvárhírvérést adni, történelmi szempontból pedig nem ért a témához. Később mégis visszahívott és érdeklődött, hová és milyen céllal írom a tanulmányt. Amikor válaszom alapján kiderült, hogy egy történelmi szakfolyóiratnak dolgozom, és az 1980-as évek elejének könnyűzenei élete, az akkori klubok világa, a korabeli amatőr zenekarok, a lemezkiadás, a programszervezés is érdekel, akkor azt válaszolta, hogy egy ilyen jellegű kutatás nincsen ellenére, azonban interjút adni továbbra sem akar. Szerette volna, ha megszólaltatom egykori tartótisztjét, mivel úgy vélte, hogy nekünk, történészeknek az a feladatunk, hogy feltárjuk az állambiztonság embereinek bűneit, az ő felelősségükről írjunk. A tartótisztet azonban mostanáig nem sikerült felkutatnom. Több visszaemlékező szerint az 1980-as évek elején még fiatal ember volt, tehát valószínűleg most is köztünk él.

Így a történet *főhős* nélkül maradt, vagyis másról szól, mint amiről akkor szólhatott volna, ha ő is megszólal. Ha „Dalos” interjút adott volna, akkor korabeli jelentéseit összevethettem volna a múltból alkotott jelenlegi konstrukcióival, így azonban be kellett érnem az ügynökjelentéseivel, korabeli és jelenkori sajtóforrásokkal, zenetörténeti összefoglalásokkal, egy – a rendszerváltás környékén – róla írt életrajzi kötetrel és az általa énekelt zeneszámokkal. Abban az időszakban, amikor kétheti rendszerességgel jelentett, pályája felfelé ívelt. A jelentésekből azonban róla vagy az őt foglalkoztató kérdésekről alig-alig tudható meg valami – e tekintetben is eléggé szófukar volt. Amikor 1981 júliusában találkozni kezdett tartótisztjével, akkori zenekara, a *Dinamit* feloszlófélben volt, ő pedig feleségével éppen egy tengerparti nyaralásra készülődött. 1982-ben a *Dinamit* megszűnése után a *Kugli* együttesben játszott, majd 1983-ban megkapta az *István, a király* rockopera egyik főszerepét, ezzel párhuzamosan – 1982-től 1985-ig – a *P. Box* együttes énekese volt. A jelentések utolsó időszakában,²¹ 1986-ban a Rock Színház ajánlott neki szerződést, és ekkoriban költözött be feleségével

²⁰ A zenekarok az Országos Rendező Iroda (ORI) által kiadott működési engedély nélkül seholy sem léphettek fel, és nem kaphattak gázsit sem.

²¹ Az utolsó jelentésének dátuma: 1986. május 14.

a hitelre vásárolt öröklakásába.²² Mint az alábbiakban is kifejtett témákból látható lesz, a jelentések olyan altémákat generáltak, amelyekből ha nem is teljes, de talán sokszínű kép bontakozik ki az 1980-as évek könnyűzenei életének mind korabeli ábrázolásáról, mind emlékezetéről.

Interjúalanyaimat azok közül választottam ki, akik a jelentésekben név szerint szerepeltek.²³ Az interjúkat 2009 júliusa és októbere között készítettem.²⁴ Az interjúalanyok megszólaltatásakor próbáltam a sokszínűségre törekedni. Ezért beszélgettem a korabeli zenei élet magas rangú funkcionáriusaival, zenészekkel és a zenei életben dolgozókkal is. A zenészek közül interjút adott: Németh Alajos, a *Bikini* együttes vezetője és basszusgitárosa; D. Nagy Lajos, a *Bikini* énekes; Németh Gábor dobos, a *Bikini* alapító tagja és Gönczy Gábor, a *Kugli* együttes vezetője.

Az interjúalanyok egy részének először egy közösségi portálon írtam levelet. Itt elsősorban a korabeli programszervezőket és a könnyűzenei vezetőket találtam meg. Itt már alkalmaztam az úgynevezett hólabdamódszert is.²⁵ A zenészeket sokkal nehezebb volt megközelíteni, különösen azokat, akik befutottnak számítanak. Hozzájuk többszöri próbálkozás (e-mail, telefon, sms) ellenére sem sikerült eljutnom. Mint több más kutatásomnál, itt is a véletlen segített. 2009 augusztusában meghívott előadó voltam egy erdélyi társadalomtörténeti táborban. Előadásomban e kutatásról is beszámoltam. Itt derült ki, hogy egyik történész kollégám interjúzni fog a romániai forradalom 20. évfordulója és az ehhez kapcsolódó *Bikini*-koncertsorozat kapcsán Németh Alajossal, a *Bikini* zenekar vezetőjével.²⁶ Megkértem őt arra, hogy engem is vigyen el az egyik interjúra, így sikerült Németh Alajos közelébe kerülnöm, aki többször és szívesen mesélt ezután. A zenekartagok elzárkózását – több más ok mellett – indokolhatta a rajongóktól való félelem is. Amikor a Németh Alajossal készített interjúnk után D. Nagy Lajostól kértem interjúlehetőséget, ő este 10 órai időpontot adott meg egy külvárosi rockklubban, a koncertjük kezdete előtt egy órával. Amikor a megbeszélt időpontban megérkeztem, D. Nagy Lajos még nem volt ott. Kidobók állták utamat, és mikor elmondtam nekik, mi célból érkeztem (történész vagyok és interjúzom az énekesrel), azt mondták, „bárki mondhatja, hogy történész vagyok”, és nem engedtek be. Szerencsére az akkor már ismerősnek számító Németh Alajos meglátott, behívott az öltözőbe, és szívesen mesélt addig, míg az énekesre várokztam.

²² Szőnyei 2005: 586.

²³ Így készítettem interjút többek között Kucserati Ildikóval, Kraft Tamással, Nádor Katalinnal és Sós Péter Jánossal.

²⁴ Mindenkinek feltettem a következő kérdéseket: Tudott-e az ügynökjelentésekről? Mi a véleménye az ügynökről, az ügynökügyekről? Hogyan lett zenész, menedzser stb.? Mikor volt könnyebb lemezt megjeleníteni: a szocialista időszakban vagy most? Mi a különbség a mostani és az 1980-as évek elejének közönsége között? A *Bikini* tagjait faggattam a megalakulásukról. Hogyan lettek sikeresek?

²⁵ A hólabdamódszer lényege, hogy egy-egy interjúalany ismeretségi, rokoni köre révén jutok el a többiekhez.

²⁶ Ezúton köszönöm meg Novák Csaba Zoltánnak a közös *Bikini*-interjúkat és a szakmai együttgondolkodást.

A személyes találkozás előtt nem szóltam visszaemlékezőimnek az ügynök-jelentésekről, több okból sem: egyrészt nem akartam, hogy emiatt elutasítsák az interjút, másrészt azt sem szerettem volna, hogy az interjú emiatt csak az ügynökügyről szóljon. A személyes találkozók alkalmával az interjúalany személyiségétől függően vagy már az interjú elején megmutattam a róluk készült jelentéseket, vagy csak bizonyos idő elteltével. A több interjú során tapasztaltak alapján úgy tűnik, hogy a visszaemlékezők mesélőkedve jobban beindul a források elolvasa után, anélkül ugyanis hajlamosabbak általánosságokban beszélni. Tehát, mint látható, kifejezetten téma-, és nem életútinterjút készítettem. Az életút többi állomása csak ebben a kontextusban volt érdekes e kutatásban.²⁷

„DALOS” ÜGYNÖKÜGYÉNEK INTERPRETÁCIÓI

„Dalos” ügynökügye a sajtóforrásokban kétszer szerepelt: először 2004 március–áprilisában, a leleplezések, másodsor 2009 márciusában, amikor Csepregi Éva megjelentette visszaemlékezéseit, melyben utalt arra, hogy „Dalos” a *Neoton* együttesről és Erdős Péterről is jelentett.²⁸ Ezt „Dalos” sajtóközleményben cáfolta.

„Dalos” ügynökügye több lépcsőben lepleződött le. Fonyódi Péter *Beatkor-szak a pártállamban* című könyvében közölte elsőként – még beazonosítatlanul – jelentéseit.²⁹ A szövegekből azonban kiderült, hogy az ügynök információinak egy részét sógorától, a *P. Mobil* együttes tagjától szerezte. Ennek nyomán Szőnyi Tamás olyan cikket jelentetett meg, amelyben már be lehetett azonosítani „Dalos” ügynököt. Ezt egy vele készült interjúban morális érvekkel indokolta: a zenekar többi tagjával szemben lett volna tisztességtelen, ha őket is ártatlanul meg lehetett volna gyanúsítani, ezért döntött a nyilvánosságra hozatal mellett azelőtt, hogy megjelent volna a kötete a témáról.³⁰ Az *Index* internetes lapban 2004. március 20-án a feltételezést az érintett cáfolta,³¹ egy hónappal később, 2004. április 20-án azonban mégis beismerte.³² „Dalos” lebukása után természetesen megszólaltak a jelentésekben érintettek is, akik, akárcsak más hasonló ügynéknél, morális alapon érveltek. Az egykori zenésztársak közül két markáns

²⁷ Az interjúkban akkor is „Dalos”-ra változtattam az ügynök nevét, amikor eredeti nevén emlegették a visszaemlékezők.

²⁸ Csepregi 2009. Egy interjúban mondta: „Köteteket tesz ki az az irathalmaz, amely az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában a Péterről adott jelentéseket tartalmazza. Jelentett róla »Dalos« és »Dejkó« is, a popszakma két legszorgosabb besúgója” (N. n. 2009).

²⁹ Fonyódi 2003: 132. „Dalos” ügynökjelentéseiről, szintén beazonosítatlanul írt Unger Gabriella (Unger 2003).

³⁰ Szlazzsánszky 2005.

³¹ „Nem hiszem, hogy a Dinamit tagjai közül bárki is jelentett volna.” Utalás a *Népszabadság* 2004. március 20-i cikkére (N. n. 2004a). Ezen kívül is tett cáfoló nyilatkozatokat, például: „Kormányparancsra gyártott hazugság, tisztességes emberek lejáratása. Fekete báránnyt akarnak csinálni belőlem. Bővebben nem nyilatkozom” (*Színes Mai Lap* 2004. március 21.).

³² „Úgy döntöttem, szembenézek egykori zenésztársaimmal és ezzel egyszer és mindenkorra lezárom a múltat” (*Népszabadság* 2004. április 22. Idézi: N. n. 2004b).

szereplője lett az ügynek: a *megbocsátó* és az *elítélő*. Ez a szerepleosztás az előzmények ismeretében nem véletlen. Az *elítélő* zenésztárs volt az egyetlen igazán negatívan ábrázolt szereplője az ügynökjelentéseknek. Az 1981. augusztus 12-i jelentésben az ügynök beszámolt arról, hogy látta a *Kopaszkutya* című filmet, és elmesélte, mi a véleménye az alkotásról, majd rátért arra, hogy Schuster Lóránt, a film egyik szereplője a „Mein Kampf című könyvet olvassa, Göring a példaképe, az ő életéről készül tanulmányt írni. A tmb³³ felháborítónak találja, hogy az ilyen politikai beállítottságú embereket [...] a film bálványozza a fiatalok előtt.” Ez a mondat lett az egyik legidézettebb „Dalos” ügynökjelentéséből 2004-ben. Szőnyi Tamás is részletesen írt erről a jelentéséről, megemlítve azt is, hogy a *Mein Kampf* olvasása egy másik jelentés (az 1981. október 22-i) témája is volt abban a szövegösszefüggésben, hogy Schuster a művet 1979 óta olvassa, azonban az ott olvasott dolgokról zenekarának tagjai előtt nem beszél.³⁴ Ma már nem deríthetjük ki, és nyilatkozataik hiányában az érintettek erre vonatkozó történetét sem ismerhettük meg, hogy „Dalos” vajon milyen szövegösszefüggésben és miért említette a könyv olvasását a tartótisztjének. Mindenesetre Schuster Lóránt a médiában „Dalos” lelepleződésekor azt a szerepet vállalta magára, hogy morális alapon nem bocsát meg az egykori ügynöknek, csak elítélni tudja.³⁵ 2006-os – a tanulmány elején idézett – véleménye 2008-ra sem változott meg, amikor egy interjúban azt hangsúlyozta, fontosnak tartja, hogy „felszínre kerüljenek a múlt szennyei”, ezért a zenekar új DVD-jének extra melléklete *Téglák a falban* címmel harminc, róluk írt jelentést is tartalmaz.³⁶

Schuster Lóránt „Dalos” más jelentéseiben is szerepel. Az 1982. február 5-i jelentés például arról számol be, hogy február 19-én *P. Mobil*-klubestet tartanak a Fővárosi Művelődési Házban, ahol a koncert előtt Schuster válaszol a feltett kérdésekre. Ez a jelentés érzelmi töltetől mentes,³⁷ érezhető azonban a „Dalos” és Schuster közti rossz viszony az 1983. szeptember 20-i jelentésében: eszerint Schuster Lóránt sajtókapcsolatai révén, elítélő cikkek megíratásával próbálja

³³ Tmb: titkos megbízott.

³⁴ Szőnyi 2005: 585.

³⁵ „»Mít érdemel, aki farkasként üvölt, és a bárányra mondja, hogy az életére tör? Te mondd meg, mit érdemel!« – hangzott a Dinamit együttes költői kérdése, amely most Schuster Lóránt szerint igen aktuális. [...] »Tudtuk, hogy sok besúgó volt körülöttünk, de azt nem sejtettem, hogy az egyikkel évekig egy turnébuszban utaztam. Sok minden kap értelmet így most utólag. Emlékszem például, hogy le kellett mondanunk egy hetvenállomásos ORI-turnét, amikor az illető távozott a csapatból. Azt tartom a legrosszabbnak, hogy az egyik iratból egyértelműen kiderül, 'Dalos' hazafias meggyőződésből írt jelentéseket rólunk«” (Hámori – Kordos 2004).

³⁶ Oriskó 2005.

³⁷ Ugyancsak a *P. Mobil* aktuális koncertjei kapcsán szerepel Schuster Lóránt az 1984. szeptember 10-i jelentésben, amelyben „Dalos” arról számol be, hogy a *P. Mobil Honfoglalás* című albumát mutatja be országos koncertturné keretében, és készülnek az 1984. szeptember 23-i koncertjükre, ami az Ifipark záróbulija lesz. A rendezvény fővédnöke Schuster Lóránt. A Budai Ifjúsági Park történetéről lásd Sebők (szerk.) 1984. 1985. október 11-i jelentésében „Dalos” Schuster Lórántot mint a berhidai földrengés károsultjait segélyező „Földrengés 85 turné” szervezőjét említi meg.

lejártni a számára konkurenciát jelentő együtteseket.³⁸ Kérdés, hogy vajon ez a mondat a korabeli sajtónyilvánosság működési mechanizmusaira utal-e, vagy „Dalos” korábbi rossz élményeire, amelyet a *Dinamit* együttessel kapcsolatos sajtókampányok alatt tapasztalt.

„Dalos” ügynök lelepleződésekor egy másik zenészkollégája, Nagy Feró lett a történetnek az a hőse, aki – miután „Dalos” beismerte, hogy ügynökjelentéseket írt – megbocsátott beszervezett zenésztársának. A *Népszabadság* sajtóközleménye szerint Nagy Feró a beismerés után ezt mondta: „»Dalossal«, ahogy eddig, ezután is barátok maradunk... csupán »kényszeredett jelentéseket« produkált”.³⁹ A két zenész találkozásakor fent idézett szavaikban a média számára nem az volt a lényeges momentum, hogy a jelentésekben hogyan ábrázolta „Dalos” a célszemélyt, hanem az, hogy őszintén beismerte ügynökmúltját. Nagy Feró így gyakorolhatta a megbocsátás gesztusát. Úgy tűnik, a média szereplői nem is néztek ténylegesen utána „Dalos” ügynöki működésének. A jelentések alapos áttanulmányozásából az derül ki, hogy „Dalos” Nagy Feróról olyan jelentéseket készített, amelyek a tartótisztek számára pozitív színben tüntették fel a zenészt, s végül – „Dalos” jelentéseinek hatására is – javasolták a titkosszolgálati nyilván tartásból való törlését.

Nagy Ferót többször is említi „Dalos”,⁴⁰ azonban az első konkrét információt akkor adja róla, amikor 1982. október 8-i jelentésében beszámol arról, hogy megalapította a *Bikini* együttest.⁴¹ Ezt az információt a tartótiszt úgy értékelte, hogy „más hálózati személyek jelentéseiből egyértelműen megállapítható, hogy Nagy Feró és új együttese nem »balhéval«, hanem jó zenével kíván magának közönséget szerezni”.⁴² „Dalos” részletesen beszámolt 1983. szeptember 20-i jelentésében arról, hogy az *István, a király* utolsó előadása után vacsorát rendeztek, melyen baráti beszélgetést folytatott ő és Nagy Feró:

„A beszélgetés alkalmával Nagy Ferenc elkeseredve mesélte, hogy mennyire sajnálja a korábban komolytalan magatartásával elfecsérelt éveket. Elmondta, hogy amióta komolyan dolgozik, nagy- és kislemeze is megjelent együttesének és a filmszerepe is nagy megtiszteltetés számára. Az eltelt egy év alatt többet keresett, mint több éves

³⁸ Ugyanez a téma Schuster Lóránttal kapcsolatban konkrétan is szóba került az 1985. július 23-i jelentésben. Eszerint Schuster Lóránt az IM egyik újságíróját kérte fel „egy olyan cikk megírására, amely negatív képet ad a P. Box együttesről és »Dalos«-ról”. Schuster a cikk megírását azért kérte, mert a *P. Box* az általa vezetett *P. Mobil* együttes ellenlábas volt.

³⁹ *Népszabadság* 2004. április 21., idézi: N. n. 2004b.

⁴⁰ „Dalos” név szerint említette Nagy Ferót 1981. október 22-i jelentésében azzal kapcsolatban, hogy Révész Sándor kilépett a *Piramis*ből; 1982. február 26-án pedig egy Miskolcra tervezett rockfesztivállal kapcsolatban. 1982. június 9-én arról jelentett, hogy Nagy Feró a *Rolls Frakció*-val lép fel. 1982. október 8-án pedig beszámolt arról, hogy Nagy Feró megalapította a *Bikini*-t.

⁴¹ Nagy Ferón kívül a *Bikini* alapító tagjai voltak 1982-ben: Németh Alajos, Németh Gábor, Szűcs Antal Gábor, Vedres József. Az együttes történetéről: Maróthy 1997; Trunkos 2002.

⁴² Ezen kívül például jelentett arról is, hogy Nagy Feró elköltözött a XIV. kerületi Nagy Lajos király útról a Lukács György utcába, a békásmegyeri lakótelepre.

Beatrice működése alatt. Véleménye szerint megéri komolyan dolgozni, mert annak anyagi és erkölcsi értékei vannak.”⁴³

„Dalos” ügynökügyének 2004-es napvilágra kerülésekor Nagy Feró azt nyilatkozta, hogy annak idején nem véletlenül használta ezeket a kifejezéseket ezen a vacsorán, mivel sejtette, hogy valaki jelent közülrük, ám azt nem tudta, hogy ki az ügynök, ez csak a 2004-es lelepleződésakor derült ki számára.⁴⁴ Interjúalanyaim is egyöntetűen állították, hogy akkoriban nem is sejtették, ki jelent róluk, „Dalos”-ra nem is gyanakodtak.⁴⁵

A fenti jelentés nyomán a tartótiszt Nagy Ferót úgy jellemezte, mint akinek „magatartásában, szemléletében, munkához való hozzáállásában pozitív változás tapasztalható”, „F” dossziés személyként⁴⁶ való ellenőrzését pár hónappal korábban már befejezték, és pozitívnak tartott magatartásváltozása miatt a tartótiszt javaslatot tett a kutató-nyilvántartásból való törlésére.⁴⁷ Amikor ezt a történetet elmeséltem Németh Alajos interjúalanyomnak, ő úgy kommentálta, hogy Nagy Ferót azért is törölték a nyilvántartásból, mert már nem tartották veszélyesnek: addigra már a *Beatricét* feloszlatta, és „ő már nem volt az, aki volt, az a »csirkedarálás rossz fiú«, ugye, akitől félni kell”.⁴⁸

Hasonló szellemű „Dalos” 1985. április 19-i jelentése is. A Fővárosi Művelődési Ház *Rockkörkép* című műsora kapcsán, ahol Nagy Feró meghívott vendég volt, ezt írta:

„Nagy Ferencet saját bevallása szerint nem érdekli már a Beatrice együttes múltja, mert ő már arra az időre fátylat borított. [...] Örömmel újságolta, hogy a KISZ KB kulturális delegációjának tagjaként részt vesz a moszkvai Világifjúsági Találkozó.”⁴⁹

⁴³ Részletesen idézi: Szőnyei 2005: 592.

⁴⁴ Hámori – Kordos 2004.

⁴⁵ Schuster Lóránt úgy nyilatkozott, hogy a *P. Mobilról* szóló kötet összeállításakor sem gyanakodott arra, ki az idézett besúgói jelentések szerzője (Hámori – Kordos 2004).

⁴⁶ „A Figyelő-dossziét a társadalomra veszélyesnek minősített személyek tevékenységének folyamatos ellenőrzésére nyitották. Ezt a dossziétípust azonban nem irattározták, a megfigyelt anyagát áthelyezhették egy objektum-dossziéba, de magát a dossziét is átminősíthették személyi-dosszié” (Unger 2003).

⁴⁷ Ugyanerről: Szőnyei 2005: 592–593. „Dalos” 1984. szeptember 27-i jelentésében jelezte, hogy Nagy Feró 1984. október 2-án a Kőbányai Ifjúsági Klub vendége lesz Hajnal Gábor előadásán. Az *ős-Bikini* feloszlásáról és Nagy Feró *Bicikli* nevű együttesének megalapításáról „Dejkó” jelentett 1985. február 25-én (Szőnyei 2005: 593).

⁴⁸ Interjú Németh Alajossal, 2. Itt fontos hangsúlyoznom, hogy a „csirkedarálás” azért van idézőjelben, mert Nagy Feró nem darált élő csirkét a színpadon, ez csak legenda volt.

⁴⁹ Szőnyei 2005: 593. A következő hír Nagy Feróról az 1985. március 3-i jelentésben, hogy műsorvezető az Almássy téri Szabadidőközpont *Poptojás* nevű rendezvényén.

Az 1985. július 22-i jelentés szerint leszerződött a Rock Színházhoz és Trabantot vásárolt. 1985 októberében pedig kilépett a *Bikini* együttesből, ekkor lett helyette D. Nagy Lajos az énekes.

„Dalos” beismerő vallomása után folytatódott a könnyűzenei ügynöktéma, és más ügynököket is igyekeztek beazonosítani, például „Dejkó”-t. A „Dalos” ügynökügyét interpretáló cikkek többféleképpen érveltek: a tagadó elbeszélés-mód érhető tetten egy, a *Hetek*ben megjelent cikkben, amelyben Koltay Gábor húszéves barátságukra hivatkozva azt állította, hogy az énekes és „Dalos” nem lehetnek azonosak, a jelentések hamisítványok, majd így folytatta: „egykori besúgóink ma már súlyos lelkiismeret-furdalással élnek együtt egykori tetteikkel”.⁵⁰ Ebben a megközelítésmódban az ügynökszerep morális alapon egyenlő a rosszal, amivel azonosulni nem lehet, csak letagadni azt, és az ügynök így is, úgy is lelkiismeret-furdalástól szenved, folyamatosan bűnhődik. Szintén e témáról a *Hetek*ben megjelent másik cikk azt a kérdést boncolgatta, hogy aki ügynökként jelentett, lehet-e példakép. Ez az érv azért merülhetett fel, mert „Dalos” sikeresnek tartott zenészi és színészi pályát futott be. A cikk szerzője arra a következtetésre jutott, hogy az olyan ügynök, aki másoknak nem ártott jelentéseivel, a társadalom egyenértékű tagja lehet, példakép azonban nem.⁵¹ Ez a megközelítésmód erkölcsi alapon úgy tesz különbséget ügynök és ügynök között, hogy értékskálát állít fel a másoknak ártótól a másoknak kevésbé vagy egyáltalán nem ártó ügynökig. Ez utóbbi típus a legpozitívabb, de ő is legfeljebb azt érheti el, hogy közel egyenrangú legyen a társadalom nem ügynök tagjaival.

„Dalos”, ügynökmúltjának lelepleződése után öt évvel, 2009 tavaszán ismét a bulvársajtó érdeklődésének középpontjába került, mivel Csepregi Éva akkoriban megjelent önéletrajzi kötetében azt állította, hogy „Dalos” róla és Erdős Péterről is jelentett.⁵² E megközelítésmódban az ügynök morális alapon elítélendőnek számít ahhoz képest, akiről jelentett. Elképzelhető, hogy ezzel a szerző javítani akarta az Erdős Péterről kialakult negatív képet is. „Dalos” nyílt levélben válaszolt.⁵³ Érveit ő is morális alapokra helyezte: egyrészt azt állította, hogy Csepregi azért írta bele könyvébe a róla szóló részt, hogy több példányt tudjon eladni belőle. Másrészt azzal érvelt, hogy a *Neoton* együttes hivatalosan „támogatott” volt, több fesztiválra mehettek el, több lemezt adhattak ki, mint ő, aki zene-

⁵⁰ Szobota 2004.

⁵¹ Siposhegyi 2004.

⁵² A jelentéseket áttanulmányozva Erdős Péter neve kétszer szerepel: egyszer úgy, mint akitől „Dalos” ügynök azt az információt kapta, hogy a *Piramis* együttesből Révész Sándor kilépett, s helyére Nagy Feró kerül, de mint később kiderült, ez az információ hamis volt (Szónyi 2005: 581). Erdősről ezután akkor ír, amikor az 1982. áprilisi, NSZK-ban megrendezett Magyar Kulturális Napokról jelent, ahol Erdős a csoport kísérője volt. A jelentés szerint a szervezők 45-50 márka napidíjat biztosítottak a résztvevőknek, ezt Erdős osztotta ki, „indoklás nélkül” mindenkinek fejenként három napra 100 márkát adott. A többi pénz sorsáról az érdekeltek nem tudtak meg semmit, arra következtek, hogy Erdős „saját zsebre dolgozott” (1982. május 12-i jelentés, Fonyódi 2003: 131–132).

⁵³ N. n. 2009.

karaival a „megtúrt” kategóriába tartozott. Erdős Péterrel személyesen háromszor találkozott. A levélben firtatja a titkosszolgálatnál dolgozók, a „hivatásos kopók” felelősségét is, amely szintén új értelmezési keretbe helyezi az ügynök-kérdést: azokat nem vonják felelősségre, nem ítélik el, akik különféle módszerekkel beszerveztek embereket, és jelentések írására kényszerítették őket. Másrészt a „hivatásos kopók” kifejezés utalhat a „hivatalos kapcsolatokra” is, akik szintén írtak jelentéseket, de nem ügynökként. A „hivatalos kapcsolatot” Argejő Éva tanulmányában így definiálta: azok tartoztak ide, akik meghatározott beosztásban, funkcióban dolgozva működtek együtt, írtak jelentést az állambiztonsági szerveknek.⁵⁴ A „hivatalos kapcsolatokról” – mint ez később előkerül – korábbi funkcionárius és újságíró interjúalanyaim maguktól is meséltek. „Dalos” gondolatott a Hungarotonnál vagy az ORI-nál dolgozó hivatalos kapcsolatokra is.⁵⁵

„Dalos” ügynök lelepleződésére, mivel a rendszerváltás után a jobboldalon vállalt aktív szerepet,⁵⁶ a jobboldali sajtó sajátos teóriákat gyártott. Az egyik elmélet szerint azért kerülnek a média érdeklődésének középpontjába a rendszerváltás után a jobboldalon szerepet vállaló ügynökök, mert ezzel a baloldali és a liberális média azt akarja bizonyítani, hogy az elmúlt rendszer bűneiben a bal- és a jobboldal képviselői ugyanolyan mértékben osztoznak. Ez az érvelésmód a kollaborációs elmélet összeesküvés-elmélettel vegyített változata: az emellett érvelők normatív alapon úgy vélik, hogy a sajtó az úgynevezett balliberális média kezében van, és tudatosan a jobboldalhoz kötődő egykori ügynököket leplez le.⁵⁷ „Dalos” ügynök jelentéseit tehát sokféleképpen lehet értelmezni: lehet bűnösnek, bűnbaknak, áldozatnak tekinteni őt. Lehet mérlegelni, hogy sikeres zenészi pályafutását felülírja-e, hogy miközben pályája felívelt, kétheti rendszerességgel találkozott tartótisztjével és jelentett.

„Dalos” ügynök nyilvános bocsánatkérése után nem beszélt többet ügynökmúltjáról a médiában. Egy 2006-os interjúban többféle témát is érintve nyilatkozott például arról, hogy nem tudja, valójában volt-e rendszerváltás. Az újságíró ekkor kérdezte az ügynökmúltjáról is. A válaszában úgy jelenítette meg önmagát, mintha nem is lett volna ügynök:

„Volt mindenféle próbálkozás, kisebb figyelmeztetészerű fenyegetés, beépített hölgy bekerítő hadművelet stb. – hadd ne soroljam, mert hosszú történet. Abban semmi veszélyt nem láttam, hogy az ifjúságvédelmi osztály tisztjével ugyanúgy beszélgetek, mint bárkivel. Talán nem fog baj történni, sőt esetleg a zenekart, a barátaimat sem fogják bántani, békén hagyják, és akkor minden rendben van. [...] Nem akartam

⁵⁴ Argejő 2009: 127.

⁵⁵ Az ORI-ról és a Hungarotonnól lásd például Fonyódi 2003: 158–179, Szőnyi 2005: 731–736.

⁵⁶ Ez összefügghet azzal az identitásválsággal, amellyel a zenészeknek a rendszerváltás után éppen emiatt kellett szembenézniük. Megszűntek azok a korlátozások, amelyek ellen dalaikkal, fellépéseikkel harcoltak: érvényesültek a demokratikus alapjogok, megvalósult a szólásszabadság, megszűnt a cenzúra és a lemezkiadás monopóliuma. Az identitásválságra többféle válasz született: volt, aki a vallás felé fordult, mások aktívan politizálni kezdtek. Bővebben: Szemere 2001.

⁵⁷ Gondos K. 2004.

konfliktushelyzetet. [...] Tudtam, hogy bármikor letilthatják a zenekart, hiszen kinyilvánították ezt többször is. [...] Mint tudjuk, a pártállam átalakul, és nem úgy hívják, hogy MSZMP, hanem MSZP, és a negatív, lejárató típusú ideológia próbál éket verni a nemzeti oldal soraiban. Ennek egyik áldozata lettem, hiszen pont azok vádolnak, akik annak idején a diktatórikus rendszert kitalálták, mert ők most is ott vannak a hatalom árnyékában. Ők azok, akik bűnöket követnek el ellenem és a magyar nép ellen, és a magyar társadalom ellen, amikor előkaparják azokat az iratokat, melyeket az ifúságvédelmi osztály tisztje írt. Nekem fogalmam sem volt, hogy ő III/III-as beosztott, hiszen minden koncerten ott volt az egész osztály, aki ügyeletesként ki volt rendelve. Majd több mint húsz év múlva kell látnom, hogy a beszélgetésekről jelentéseket írtak. Beszélgettünk, mint mi most, és aztán huszonöt év múlva kitalálják, hogy te ügynök voltál. Mi voltam, és mi van? És kapkodom a fejem. Hát én így jártam.”⁵⁸

Kutatásaim során megállapítható volt, hogy a jelentések nagy részét valóban a tartótiszt írta le, azonban „Dalos” dossziéjában olvashatók tőle származó kéziratos jelentések is, ami ellentmond fenti nyilatkozatának. A zenei élet állami, teljes körű ellenőrzöttségét jól érzékelteti azzal „Dalos”, hogy a koncertek titkoszolgálati és rendőri jelenléttel zajlottak.

„DALOS” ÜGYNÖKÜGYÉNEK EMLÉKEZETE – A BAGATELLIZÁLÁSTÓL AZ ELÍTÉLÉSIG

Mint a bevezetőben említettem, interjúpartnereimet azok közül választottam ki, akikről „Dalos” jelentett. A témainterjúk alkalmával szembesítettem őket a róluk szóló jelentésekkel, és kérdéseket tettem fel nekik az ügynökügekkel kapcsolatban. Az interjúk során több visszaemlékezésként kiderült, hogy saját anyagaikat már korábban kikérték az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából. Németh Gábor, a *Dinamit* és a *Bikini* egykori dobosa szívesen mesélt az 1980-as évek zenei életéről. Az interjú elején hangsúlyozta, hogy „Dalos” ügynök jelentései nem érdekelték. Azonban a beszélgetés végén, rákérdezésemre kiderült, hogy a saját magáról szóló jelentéseket kikérte:

„Kikértem. [...] Semmi. A »Dejkó« egy-kettőt nyomtat. De a »Dejkó« is, a »Dalos« is, [...] olyan hülyeségeket [...]. A szakmában senki nem nyomta föl a másikat, [...] ez a nagyon kicsi kis betyárbeccsület [...] úgy-ahogy megmaradt.”⁵⁹

Németh Gábor véleménye szerint tehát „Dalos” jelentései rá vonatkozóan semmitmondóak voltak, sőt, a szakmai összetartás miatt nem beszélt róla nega-

⁵⁸ Buris 2006.

⁵⁹ Interjú Németh Gáborral.

tívan. „Dalos” először 1982. február 5-i jelentésében említette őt, amikor arról számolt be, hogy feloszlott a *Dinamit* együttes. „Dalos” ekkor mesélt arról, hogy Németh Gábor testvérével, Németh Alajossal, valamint Szűcs Antal Gáborral és Révész Sándorral akar zenekart alapítani. 1982. március 23-i jelentésében „Dalos” arról beszélt, hogy a Németh-fivérek Pataki Attilával tárgyaltak arról, hogy esetleg az *Edda* együttes tagjai lesznek, de a tárgyalás eredménytelen volt, mivel Pataki miskolci származásúakat akart a zenekarba. Az 1982. június 9-i jelentés szerint már Nagy Feróval gyakoroltak a Németh-testvérek, mert Nagy Feró velük akart új együttest alakítani. 1982. október 8-án a *Bikini* megalakulása, 1985. február 25-én pedig az *ős-Bikini* feloszlása és Nagy Feró új együttese, a *Bicikli* volt a téma. 1985. október 20-án „Dalos” már a *Bikini* újjáalakulásáról jelentett, felsorolva a tagokat: D. Nagy Lajos, Németh Gábor, Németh Alajos és Vedres József.⁶⁰ Németh Gábor tehát a jelentésekben mindig csupán egyik vagy másik zenei formáció tagjaként szerepelt, a jelentések valóban nem tartalmaznak róla normatív értékelést.

Bár a D. Nagy Lajossal készített interjúm rövidre sikerült, az énekesnek a rá vonatkozó ügynökjelentések iránti érdeklődését mutatja, hogy részletesen mesélt e témáról a *Privát Rocktörténet* adásában:

„Nemrég kikértem a dossziémat, és abból is látszik, hogy elég sokan rám lettek állítva. Hát nagy dolgokat nem tudtak, mert nem járkáltunk kézigránatokkal. Azok voltak benne, hol szórakoztunk, miket mondtunk. Amiket én mondtam színpadon kívül, azokat elmondtam a színpadon is. Nem volt titok.”⁶¹

Az interjúszituációban úgy tűnt, hogy Hajnal Gábor újságíró vette a legkönnyedebben azt, hogy „Dalos” jelentéseket írt róla. Hajnal Gábor „Dalos” 1983. február 8-i jelentésében mint a *Kugli* együttes csepeli fellépésének szervezője szerepelt. Az 1984. szeptember 27-i jelentés szerint a Kőbányai Ifjúsági Klubban előadást tartott *Volt egyszer egy Beatrice* címmel, és vendégként meghívta Nagy Ferót. Az 1985. április 19-i jelentés szerint a Fővárosi Művelődési Ház *Rock-körkép* című műsorát vezette 1985. április 9-én. Amikor megmutattam neki ezeket a jelentéseket, megjegyezte: „Köszí, ez poénnak jó.” A jelentések kapcsán kérdésekre felidézte, hogyan lett újságíró, és értelmezte a Kádár-rendszerhez fűződő viszonyát is:

„Tudtuk, hogy mi a pálya, ugye nem lehet szidni a rendszert, nem lehet a Kádár Jánost elküldeni a k. anyjába, és hogyha az ember ezt tudomásul vette, akkor zseniálisan működött a dolog. És ráadásul mi, akik akkor belekerültünk ebbe a beatzenésdibe, az meg egy olyan fantasztikus dolog volt, hogy kit érdekelt akkor, hogy most éppen itt vannak az oroszok?”⁶²

⁶⁰ Vedres Joe a jelentésben hibásan, Vedres Gáborként szerepel.

⁶¹ *Privát Rocktörténet, Bikini*. 18–19. perc.

⁶² Interjú Hajnal Gáborral.

Hajnal Gábor újságíróként a rendszer kedvezményezettjeihez tartozott. Saját bevallása szerint számára az jelentette a leginkább meghatározó élményt, hogy a beatzene közelében dolgozhatott, és ezért mondott le viszonylag könnyedén arról, hogy a hivatalostól esetleg eltérő politikai véleményét hangoztassa.

Hajnal Gábor volt az egyik olyan interjúpartnerem, aki személyesen többször is találkozott Gábor Róberttel, „Dalos” ügynök tartótisztjével. Amikor az IRI-be került könnyűzenei csoportvezetőnek – korábban kialakított szakmai, baráti kapcsolatai révén –, akkor találkozott először a tartótiszttel:

„Ültem a Németh Gyulával⁶³ az első héten, ahogy beléptem, az ő irodájában, és beszélgettünk, hogy miket fogunk csinálni. És bejött egy számomra ismeretlen pali, és a Gyula minden köntörfalazás nélkül azt mondta nekem, hogy »bemutatom neked az elvtársat, ő a mi belügyi összekötőnk«. Így. És én fölálltam, hogy bemutakozzak neki, és mielőtt még bemutatkoztam volna, azt mondta a manus, hogy »szia Gábor, hogy vagy?« Mondom, itt nekem nem kell bemutatkozni, engem ismernek. És akkor meg is mondta nekem, ő volt az a bizonyos Gábor Róbert, [...] ő volt a tartótiszt. [...] Ő akkor mindjárt elmondta nekem, hogy ’66 óta, mikor elkezdtem a Scampolo klubot csinálni, onnét kezdve én úgy kvázi képben vagyok.”⁶⁴

Hajnal Gábor úgy jelenítette meg Gábor Róbertet, mint aki mindent tudott róla már az első találkozáskor is, és ezt ő meglepőnek találta. E történethez kapcsolódóan kérdeztem meg őt, hogy saját anyagait kikérte-e, és mit szól „Dalos” jelentéseihez. Elmondása szerint anyagait nem kérte ki, és hangsúlyozta, hogy szerinte „Dalos” semmi olyat nem jelentett ügynökként, amivel ártani lehetett volna a megfigyeltnek. Morális alapon ő tehát felmentette az ügynököt:

„Olyannyira nem érdekel, hogy mikor a »Dalosról« kiderült a történet, akkor fölhevítte a Schuster Lóránt, hogy [...] kérd ki te is. [...] Mondom, idefigyelj, Lóri, nem érdekel. A »Dalos« nekem ma is a haverom, szarok rá, hogy mit mondott [...] vagy nem mondott. Semmi olyasmit nem tudott mondani [...], amit úgyis nem tudtak rólunk.”⁶⁵

Az elbeszélő ezután visszatért ahhoz, hogy jellemezze a tartótiszttel és a kapcsolatukat:

„Tehát a Gábor Robi, aki ott élt velünk, [...] ez nagyon rafkósan volt [...] megcsinálva, a Robi, az a haverunk volt. [...] Egy aranyos, segítőkész [...] mindenki tudta róla, hogy kicsoda. De [...] nem érdekelt bennünket. Úgy, ahogy mondtam neked, hogy elfogadta az ember anno, hogy nem szidja a rendszert, elfogadtuk, hogy a Gábor, az egy tartozéka ennek a történetnek, ő a belügyi összekötő. Passz...

⁶³ Az IRI igazgatójával. A történet 1982-ben játszódik.

⁶⁴ Interjú Hajnal Gáborral.

⁶⁵ Interjú Hajnal Gáborral.

Hol a Németh Gyulával beszélgetett, hol a Gál Ivánnal, hol velem, hol a Schuster Lóránttal. Ilyen alapon mindegyikünk ügynök lehet valamilyen szinten... Mi ráadásul már a Robinak az embereit is ismertük, akik jártak a bulikra. Ezek ilyen fiatalabb, [...] elmentek civilben [...] a közönség közé. [...] Tehát nem fogtuk ezt úgy föl, hogy az ellenségeink, megfigyelnek, meg III/III, azt se tudtuk, mi az [...]. Ők itt vannak, mert itt van melójuk, azt jó estét kívánok, le vannak szarva. Itt vannak, mi csináljuk a magunk dolgát, ők csinálják a maguk dolgát, azt kész.”⁶⁶

Hajnal Gáborhoz hasonlóan Plainer Tibor, az Ifipark utolsó igazgatója is bagatellizálta az ügynökök felelősségét. Már hazafelé tartottam a vele készített interjúról, amelyet családi házában adott, amikor felhívott, és külön is hangsúlyozta, hogy „ennek a III/III-as dolognak jelentősége nem volt, ezeket az embereket behálózták, jelenteniük kellett, de nem tudtak miről. Nem szervezkedtek, nem történt semmi olyan, aminek jelentősége lett volna.” A vele készített interjúban a telefonnak nagy jelentősége volt. Az interjú időpontjának első telefonos egyeztetésekor is lelkesen mesélni kezdett, mint mondta, történeteiből érdemes lenne könyvet írni Babhegyező⁶⁷ címmel. Ezzel szemben, amikor személyesen találkoztunk, eleinte sokkal visszafogottabb volt és feltett egy-két olyan kérdést is, amellyel a témában való jártasságomat akarta feltérképezni.⁶⁸ Miután megmutattam neki a róla szóló jelentést, belelendült a mesélésbe. Sőt, az interjú közben olyan barátait hívta fel, akik szerinte szintén jó interjúalanyok lennének a kutatásomhoz. Plainer Tibor „Dalos” egyetlen jelentésében, az 1984. június 4-iben szerepelt Nádor Katalinnal együtt. Név szerint annak kapcsán említette őket, hogy az Ifipark nyitókoncertjén részleteket adtak elő az *István, a király*ból, és a közönségből „egy 25-30 fős mag” bekiabált, hogy „lelopták a Jézus Krisztus [Szupersztár] zenéjét és színpadi képeit. [...] A koncert után [„Dalos”] beszélt Plainer Tiborral [...], aki elmondta, hogy Nádor Katalinnal együtt az 1985 tavaszán átadásra kerülő Ifjúsági Kulturális Centrum munkatársai lesznek.”

Plainer Tibor az interjúszituációban azt hangsúlyozta, hogy ő sosem beszélgetett „Dalos”-sal, csak Schuster Lóránttal, mivel ő volt a zenekar vezetője. Az ügynökök közül „Dejko”-val volt jóban. Akkoriban – mint mondta – egyébként is csak egyetlen dolog érdekelt: a zene.

„És minket mint vezetőket [...] egy érdekelt: jó zenét csináljunk, és a gyerekek jól érezzék magukat. [...] És semmiféle politikai szándék meg se fordult a fejünkben, mert nem foglalkoztunk velük.”⁶⁹

⁶⁶ Interjú Hajnal Gáborral.

⁶⁷ Utalás Jerome David Salinger *Zabhegyező* című regényére.

⁶⁸ Ilyen kérdéseket tett fel: Olvastam-e Szőnyei Tamás: *Nyilván tartottak* című könyvét? (Ő a kötet 83. oldalán szerepel.) Tudom-e, ki írta ezeket a jelentéseket?

⁶⁹ Interjú Plainer Tiborral.

Az interjúszituációban ezután részletesen mesélt zenei pályájáról, az ügynökügyről azonban nem. Bár a fenti interjúrészletekben apolitikusnak festette le a légkört, számos olyan történetet mesélt el, amelyben politikusokkal hadakozott, vagy politikusok döntöttek további sorsáról. Az Ifipark bezárása után ott is hagyta a zenei világot és a turizmusban kezdett el dolgozni.

Hivatalos belügyi kapcsolatokkal természetesen Wilpert Imre is találkozott, aki az 1980-as évek elején a Hungarotonnál a *Start* lemezmarca menedzsere volt. „Dalos” ügynök jelentéseiben is ennek kapcsán szerepelt. Az 1983. január 18-i jelentésben, amely az 1983-as tatai könnyűzenei rocktanácskozásról számolt be,⁷⁰ „Dalos” kiemelte, hogy „több felszólaló pozitívan szólt [...] az MHV rugalmas intézkedéséről, a *Start* lemezmarca létrehozásáról”.⁷¹ Amikor ezt a jelentést megmutattam Wilpert Imrének, először szűkszavúan ennyit mondott:

„Azért megtalált engem is az összekötő elvtárs. Nagyon barátságosan bejött hozzám, [...] érdeklődött, de én tudtam, hogy ő ki. [...] Aztán elértem, hogy inkább menjen a főnökeimhez.”⁷²

Később áttért arra, hogy a *Rolls Frakciónak* a Népstadion-kerti, botrányosnak kikiáltott fellépése után hogyan lehetett lemeze.⁷³ Ennek kapcsán beszélt a dalszövegek cenzúrázásáról is, majd részletesen mesélt a *Start* lemezmarca történetéről. Kérdésekre – hogy milyen érzés volt e jelentés elolvasása – tért vissza az ügynöktémára:

„Hát fura! Ez fura, hogy én egy ilyen rendőr-főkapitányság által szigorúan titkosban azt olvasom, hogy W. Imre. [...] Volt egy csomó dolog, amibe belenőtünk. [...] Tizenhét-tizennyolc éves kamasz lettem, [...] az akkori divat szerint [...] farmer, [...] meg hosszúra növesztettem a hajam, ugye természetes volt, hogy a rendőrök azokat igazoltatták. [...] De nem is gondolkodtam el rajta, csak [...] jóval később, [...] miért volt ez olyan természetes nekem? [...] Tehát [...] én tudtam arról, hogy [...] vannak a kulturális területen is olyanok, akik a BM-esek. [...] [A Végvári mondta] [...] itt a telefonszám, akkor én hívjam őt fel. Aztán valahogy ez [...] olyan izé volt, hogy ha most nem lépek időben, akkor [...] később még [...] valamibe belekeveredek, amibe nem akarok. És akkor én elmentem, a Borsnak szóltam, hogy

⁷⁰ 1983-ban második alkalommal rendezték meg a Könnyűzenészek Szakszervezetének tanácskozását Tatán. Első alkalommal 1981-ben, a szakszervezet megalakulásának évében tartották meg a rendezvényt (Csatári 2007: 95).

⁷¹ MHV = Magyar Hanglemezkiadó Vállalat. Wilpert még egyszer szerepel az 1982. április 22-i jelentésben annak kapcsán, hogy a Hungarotnon belül létrehozta a *Pick up* című zenei szaklapot.

⁷² Interjú Wilpert Imrével.

⁷³ A lemezen azonban csak a *Rolls* név szerepelhetett.

eddig is nagyon jól megvolt ez a felállás, intézze már el, hogy ne kelljen már nekem ezzel a Végvárival itt foglalkozni.”⁷⁴

Wilpert Imre elbeszélésében tehát természetesnek találta azt, hogy munkája során BM-esekkel találkozott. Ugyanúgy, ahogy a szocialista rendszer más korlátozó intézkedéseit, ezt is olyannak ábrázolta az interjúszituációban, amit akkoriban nem kérdőjelezett meg. A belügyes tiszt jelenléte akkor vált terhessé számára, amikor jelentenie kellett volna neki. Elmondása szerint munkahelyi kapcsolatait használta fel ahhoz, hogy a jelentési kötelezettségtől megszabaduljon. Ez után tért ki arra, hogy Szabó István ügynökügye és annak visszhangja annyira megérintette, hogy hozzá kellett szólnia az *Élet és Irodalom*ban lefolytatott vitához. Azzal érvelt, hogy egy Oscar-díjas filmrendezőt nem lehet tönkretenni az ügynökügy miatt, nem lehet kvázi bűnözőként kezelni.⁷⁵ Szabó ügynökügyét Wilpert tehát abba az értelmezési keretbe helyezte, miszerint egy nemzetközileg elismert filmrendező szakmai teljesítménye normatív alapon magasabb szint, mint az esetleges ügynök-múltja. Wilpert Imre szerint a rendszerváltás után jobb lett volna teljes körűen szembenézni az ügynök-múlttal, és akkor a média nem kavarhatna botrányokat, nem hozhatna olyan lehetetlen helyzetbe szakmailag elismert művészeket, mint Szabó István. Ha nyilvánosságra hozták volna az ügynökügyeket, akkor szerinte „Dalos”-sal kapcsolatban sem lehetett volna vihart kavarni.

„A lényege az volt a dolognak, hogy szerintem, ha akkor, amikor idejében kell, kitisztazzák a szennyest, akkor nem történhet meg az, hogy utólag kvázi szenzációként egy embernek a húsát-vérét követelik, és szétrancsírozzák a szakma előtt. [...] Szabó István [...] a tévében remegő szájjal mondta, hogy »meg akarnak gyilkolni engem«. Mert azt érezte, hogy az egész világ ellene van. [...] És azt hiszem, hogy a poppal kapcsolatban is sokkal jobb [lett volna]. Kisebb baj lett volna belőle, jobban feldolgozzuk, egyáltalán, egy ország önértékelése.”⁷⁶

Gál Iván, az IRI igazgatója, miután megmutattam neki a róla szóló jelentéseket, szintén a „hivatalos kapcsolatokról” kezdett el mesélni.⁷⁷

„Jöttek a BM[-től ...]. Ezek nagyon normális fickók voltak, csak én ezt nem nagyon kedveltem, én a szakmával foglalkoztam, és volt egy helyettesem, egy Németh Gyula

⁷⁴ Interjú Wilpert Imrével. Bors Jenő az interjúszituáció idején az MHV igazgatója volt. Végvári József őrnagy, a BM III/III-as osztályának tisztje volt, aki később az 1990 januárjában kirobbant Dunagate-ügy kapcsán lett híres, amikor is adatokat szolgáltatott az SZDSZ-nek, illetve a FIDESZ-nek arról, hogy az állambiztonsági szolgálat a demokratikus pártokról folyamatosan, törvényellenesen anyagot gyűjt, másrészt a szolgálatra nézve kompromittáló hatalmas iratanyagát megsemmisíti. Egy riportert becsempészett szolgálati helyére, ahol az a bizonyítékokról felvételeket is készített.

⁷⁵ A vitához való hozzászólása emlékirataiban is olvasható: Wilpert 2008: 254–259.

⁷⁶ Interjú Wilpert Imrével.

⁷⁷ Az IRI-t 1982-ben alapították, és a KISZ KB felügyelete alá tartozott (Csatári 2007: 88).

nevezetű úr, [...] és az ő munkaköri kötelességévé tettem, hogy a tájékoztatás [...]. Volt három srác, aki járt hozzám, [...] de segítő szándékkal, [...] tehát volt olyan, hogy a határon nem engedték át a Motörhead együttest, tehát ők jöttek le rendőrautóval segíteni, hogy a koncertet meg lehessen csinálni.”⁷⁸

Gál Iván visszaemlékezésében egyrészt azt hangsúlyozta, hogy ő nem jelentett a belügyeseknek: ezt a kötelezettségét átadta helyettesének, aki ez ellen nem tiltakozhatott, mivel munkaköri kötelességévé tette. Másrészt, akárcsak Hajnal Gábor, a BM-esek emberi vonásait hangsúlyozta, „segítőkész fickók”-ként jellemezte őket, akik szívükön viselték a rendezvények sorsát. Gál Iván egy alkalommal szerepelt „Dalos” jelentéseiben is, mégpedig az 1982. augusztus 12-iben. „Dalos” itt arról számolt be, hogy az augusztus 20–22. közötti programok megbeszélése miatt találkoztak, többek között azt egyeztették, hogy a Népstadion-kertben fellép ő és a *Kugli* együttes is. (Ez a Népstadion-kerti nap azonban nem a *Kugli* fellépéséről vált emlékezetessé, hanem a *Rolls Frakció*éről.)

Az interjúalanyok közül leginkább Gönczy Gábor, a *Kugli* együttes vezetője kapcsolta össze a múltat és a jelent, főleg mivel az interjúzási időszakban az éppen újraelérett zenekar népszerűsítésén, koncertek szervezésén fáradozott. A *Kugli*nak más együttesekhez képest azért van kiemeltebb szerepe a történetben, mivel „Dalos” ügynök 1982-ben, a *Dinamit* feloszlása után, egészen addig, amíg nem csatlakozott a *P. Box*hoz, a *Kugli* énekeseként lépett fel. Erről az 1982. június 9-i jelentésében számolt be először. Ekkoriban a *Kugli* együttesrel turnézott: Újpesten a Dalos Ida Művelődési Házban heti egy alkalommal léptek fel klubesten, a hét többi napján pedig vidéken szerepeltek. Az 1982. november 24-i jelentésben „Dalos” a csepeli munkásotthonbeli fellépésükről tudósított. 1982-ben tervezte megjelentetni a Hungaroton a *Kugli* kislemezét, amelyet végül nem adtak ki. Az interjúszituációban Gönczy Gábor erről is mesélt, amikor a neki megmutatott jelentéseket kommentálta:

„Ez egy érdekesség lesz: itt van énnekem hangstúdióm, és készül az új lemezünk, amire tulajdonképpen meghívtam régi [...] kollégákat [...]. Hát ez [...] érdekes, [...] de az értelmét nem értem a szövegnek.⁷⁹ Hú! Durva! Meg kell mondjam, hogy ez durva. [...] Én azért nem akartam utánamenni [...], amikor ezek a dolgok elkezdtek így forrongani, akkor nem akartam ezzel igazából szembesülni. [...] Tudod, most tényleg ez is egy hülyén hangzó szó, hogy őszinte [...] kőkemény rockot próbáltunk mi azért csinálni. [...] Most énnekem az a véleményem, hogy nekünk ezért nem jelent meg a lemezünk. Tudniillik ez az egész dolog annak idején olyan szinten vágott ezek szerint vissza, hogy [...] tönkrementek az életeink, a karrierünk, mindenkinek. A basszusgitarosunk, [...] aki most játszik, alig bírtuk össze-

⁷⁸ Interjú Gál Ivánnal.

⁷⁹ Utalás erre a mondatra: „Ha egy engedéllyel rendelkező együttes a koncertjén úgy viselkedne, mint egy »újhullámos együttes«, akkor ez a működési engedélyükbe kerülne” (1982. november 24-i jelentés).

kaparni [...], egy összetört valaki, [...] most megint [...] új életerőt látok benne, hogy újra zenélünk.”⁸⁰

Valószínűleg azért vont párhuzamot Gönczy Gábor a meg nem jelent lemez és a jelentések között, mivel az 1982. június 9-i jelentésben ez szerepelt: „az általuk előadott dalok szövege politikailag kifogásolható volt”. Az interjú során Gönczy Gábor még egyszer visszatért annak értelmezésére, miért nem jelent meg lemezük:

„Ez a dolog úgy kezdődött, hogy az Erdős Péter észrevette, hogy »gyerekek, van egy zenekar, akire 2500-3000 ember van a Budai Parkban keddi napon – az a zenekar nem érdemli meg, hogy lemeze legyen? Hát az üzlet, az, gyerekek, hát a lemezgyár, az arról szól, hogy bevételünk legyen.« [...] felvettük a [...] Stúdióban kint, Pestlőrincen a két dalt. Egyik volt a *Masszív asszony*, a másik volt a *Hűsz forint az órabérérem*, [...] fénykép készült a borítóra. [Aztán] a következő történt. Egyszer csak hívom telefonon [az új igazgatót]. A titkárnő: »majd benn lesz ekkor«. [Ez így ment] két hónapig. Végül felhívtam úgy valakivel, [...] »mutatkozzál be, hogy a mit tudom én, milyen párttitkár vagyok az akármitől...« És akkor [...] átvette a telefont. Érted? Mert odaadták neki. Mondom, »szervusz, [...] Gönczy Gábor vagyok. Mi a f. van? – Hát [...] egy döntés született, hogy a lemezeket nem jelenik meg.«⁸¹

„Dalos” 1982. december 2-án jelentett az 1982. december 29-re tervezett KEK-fellépésükről, amely az utolsó közös koncertje volt a *Kuglival*. Gönczy Gábor így mesélt az interjú során „Dalos” távozásáról:

„Ezen a bizonyos bulin az egész szakma, a lemezgyártól kezdve mindenki ott árgus szemekkel figyelte a dolgokat, hogy mi fog történni. Mi hárman vigyáztunk a Gyurira [a másik énekesre], hogy be ne rúgjon, de ennek ellenére nagyon sikerült neki. [...] Nagyon rossz, nagyon érdekes koncert volt! [»Dalos«] feljött és énekelt, [...] ott rendbe jöttek a dolgok. [...] Volt ez a KEK-es koncert, és rá két napra [...] volt egy koncertünk az E-Klubban. [...] Lényeg az, hogy a Gyurinak megint sikerült a tinta, úgyhogy azt mondta a »Dalos«, hogy vége, ő többet nem lép fel velünk. [...] Gondolkoztam utólag rajta, meg beszélgettünk a srácokkal is erről, hogy lehet, hogy ott hibát követtünk volna el, mert [...] lehetett volna mondani a Gyurinak, hogy ne haragudj, mi így nem zenélünk tovább veled és [...] akkor beszélni a »Dalossal«, hogy maradjon ő a csapatban, és akkor továbbmehetett volna a bicikli.”⁸²

Az elbeszélésből egy megbízhatatlan énekes portréja rajzolódik ki. Úgy tűnik, „Dalos” elsősorban emiatt hagyta ott az együttest, amelynek vezetője ma nagyon

⁸⁰ Interjú Gönczy Gáborral. Természetesen nem a *Kugli* volt az egyetlen olyan együttes, amelynek a tervezett lemezét végül nem jelentették meg, és más együttesek is voltak, amelyeknek tagjai egészségesen is belerokkantak ebbe.

⁸¹ Interjú Gönczy Gáborral.

⁸² Interjú Gönczy Gáborral.

bánja, hogy akkor hagyták őt elmenni. A lemezkiadás megghiúsulásának története és „Dalos”-nak a *Kugli* együttessel történt szakítása a fentiek alapján jól érzékel-
teti, hogyan ábrázolja ugyanazt az időszakot az ügynökjelentés, és hogyan a visz-
szaemlékező. Az ügynökjelentés elolvasása után idéződtek fel Gönczy Gáborban
a történetek. Miután „Dalos” a *Kugli* együttesből távozott, nem beszélt többet
a bandáról a jelentéseiben. 1983-ban már a *P. Box*-turnékról számolt be. „Dalos”
egyébként nem gondolhat hálás szívvel a *Kuglinál* töltött időszakra, mivel a hon-
lapján közzétett életrajzában nem is szerepel a *Kugli*-ban töltött idő. Erre Gönczy
Gábor hívta fel a figyelmemet.

„Dalos” ügynökügyét egyenesen tabusította egykori zenésztársa, aki egyben
sógora is. A *Privát Rocktörténet* adásában így idézte fel, hogyan tudta meg azt,
hogy „Dalos” jelentéseket írt:

„Néztem a tévét, egy híradót, amit hárommillió ember lát, azt hittem, hogy elképe-
dek. Mondom, most ezt vagy elhiszem, vagy nem. Megmondom őszintén, meg sem
kérdtem tőle, hogy merre meddig. Én ezt tartogatom magamban, ő a sógorom,
köszönünk egymásnak. [...] Nem is nagyon akartam vele erről beszélni, mert úgyis
olyan választ kapok, hogy semmire nem megyek vele magyarul.”⁸³

Talán azért is döntött a hallgatás mellett, hogy a családon belüli kommuniká-
ció a lehető legminimálisabb mértékben sérüljön. Az is lehetséges, hogy a tabu-
sításnak az az oka, hogy a sógor nem akart mélyebben szembesülni a jelentések
tartalmával, nem is kérte ki azokat. Az interjú további részéből azonban kiderült,
hogy az ügynökügy napvilágra kerülése óta megritkultak a családi összejövetelek.

„Dalos” ügynökügyét morális alapokon egyértelműen elítéli Schuster Lóránt.
Ő az, aki nem tud megbocsátani neki. Schuster csalódott amiatt, hogy „Dalos”
szerinte nem ismerte be ügynök voltát, és azért is, mert véleménye szerint az
egész szakmát átszötte a megfigyelések és jelentések hálózata.

„Azt nehéz elhinni, hogy ha valaki öt éven keresztül találkozik a tartótisztjével, [...]
esetenként konspirációs lakásokon, és ír jelentéseket kézzel, az nem tudja, hogy
ő ügynök [...]. Ez hihetetlenül hangzik. Azt szomorúan kell mondanom neked,
hogy a szűkebb környezetemben, rock and rollban, mondjuk harminc ügynököt
ismerek név szerint. [...] A rendszer át volt szöve ezzel a dologgal.”⁸⁴

⁸³ *Privát Rocktörténet, P. Mobil.* 50. perc.

⁸⁴ *Privát Rocktörténet, P. Mobil.* 51–52. perc.

AZ ÜGYNÖK MOTIVÁCIÓI

Az ügynökdiskurzusok egyik központi kérdése az ügynök beszerzése, az, hogy vajon mivel vették rá arra, hogy jelentéseket írjon. Németh Gábor magától, nem kérdésre válaszolva mondta el, hogy szerinte „Dalos” ügynököt egy garázdasági ügygel vehették rá a feladatra:

„Utána valószínűleg volt valami eljárás – én erre tippelek –, és akkor szóltak neki, hogy »most vagy énekelsz, de akkor nekünk is énekelsz, vagy... mész be a dutyiba!«”⁸⁵

Németh Gábor egy Móricz Zsigmond körtéri kirakatbetörésre, verekedésre utalt. Ugyan a kirakatbetörés csekélyebb súlyú ügynek számított a szocialista időszakban, arra elegendő volt, hogy zsarolhatóvá tegyék vele az *elkövetőt*. Jelen esetben akár „Dalos” zenekarának működési engedélye is lehetett a tét. Németh Gábor, amikor általánosságban beszélt az ügynökökről, megkülönböztette azt, aki azért jelentett, mert így vélt vagy valós előnyökhöz juthatott a szakmában, és azt, akit megszaroltak valamilyen bűncselekmény miatt.

„Kap akkor lehetőséget, erre-arra, amarra, lehet diszkós [...]. És akkor elgondolkodik rajta. [...] És azt mondja, hogy én jelenteni fogok, [...] nekem önös érdekem. Tehát nem az van, hogy vagy börtönbe megyek, vagy [...] jelentek, mint például a[z] F.-nél. [...] az volt, hogy »itt vége a pályafutásodnak barátom, soha többet nem mehatsz külföldre. Mert megbuktál hangszerekkel [...] a vámon«, [...] és attól kezdve jelentett a[z] F.”⁸⁶

Németh Alajos is azt hangsúlyozta a vele készített interjúnkban, hogy az ügynökök beszerzését gyakran megelőzte „valamilyen erkölcsi megsziklás, ittas vezetés”, amivel zsarolhatóvá váltak ezek az emberek. Akárcsak a bátyja, ő is úgy értelmezte, hogy „Dalos” a jelentéseivel nem ártott nekik:

„Hangsúlyozom, senki sem járt jól az ő jelentéseivel [...]. Ennél veszélyesebbek voltak [...] más kollégáknak a jelentései, akik már a hatvanas években jelentettek, és ők meggyőződésből. [...] Mindig fájdalmasabb, ha valaki meggyőződésből jelent, mint hogyha valaki azért jelent, mert éppen megúszott egy felfüggesztett börtönbüntetést. Tehát a »Dalos« nem zavart, egyáltalán.”⁸⁷

Amikor Hajnal Gábort kérdeztem arról, szerinte hogyan szervezték be „Dalos” ügynököt, e témában is olyan történetet mesélt el, amellyel súlytalanná tette az ügynökösködést. Két lehetséges motivációt említett. Egyrészt azt, hogy

⁸⁵ Interjú Németh Gáborral.

⁸⁶ Interjú Németh Gáborral.

⁸⁷ Interjú Németh Alajossal, 2.

olyan ember kérte meg a jelentések írására, akit már jól ismert, másrészt, hogy volt valamilyen stiklije, amivel meg lehetett fogni.

„Azért mindenkinek volt valami gyenge pontja, [...] és tudod [...] odajön egy haver – a Gábor Robi az volt –, és azt mondja, hogy »te, figyelj, írd már itt alá, b. ki!« [...] És akkor azt mondod, »hát...«. Mert nem ellenséget látsz benne, hanem havert látsz, olyat [...], aki segíteni szokott. [...] Akiben megbízol. És pláne, ha azt mondják, mondjuk még mellétől egy félmondatot, hogy »te, tudod, volt neked az a...« mit tudom én, »írd már itt alá, b. meg!« [...] És [...] mindnyájan tudtuk, hogy olyat úgyse tudunk nekik mondani, [...] amitől [...] valakit lesittelnek vagy letiltanak.”⁸⁸

AZ ÁLLAMBIZTONSÁG JELENLÉTE A VISSZAEMLEKEZŐK MINDEN-NAPJAIBAN – A KÖZPONTILAG IRÁNYÍTOTT KÖNNYŰZENEI ÉLET

Mint a fentiekből is kiderült, máshogyan viszonyultak az állambiztonságiak jelenlétéhez a mindennapi életben a könnyűzenei funkcionáriusok és az újságírók, mint a többi interjúalanyom. A zenei élet olyan kiemelt területnek számított akkoriban a visszaemlékezők szerint, hogy szinte természetesnek vették az állambiztonsági emberek jelenlétét. Időnként kellett velük beszélgetniük, szívességet kértek tőlük, netalán szabad idejük egy részét velük töltötték, beszélgettek, söröztek.

A szocialista időszakban csak ORI működési engedéllyel rendelkező zenekarok léphettek fel, kötött fellépti díjas rendszerben. A konkrét koncertekhez ezen kívül a rendőrség által kiadott fellépési engedély is kellett. Visszaemlékezőim is meséltek történeteket a koncerteken jelen levő rendőrökről és állambiztonságiakról. Bár D. Nagy Lajost a cenzúráról kérdeztem, ő inkább, felfigyelve a magánomra,⁸⁹ arról kezdett el mesélni, hogy a koncertekre a titkosrendőrök hasonló berendezésekkel érkeztek, amelyek akkoriban modernnek számítottak:

„A közönség is felvett [...], de ők nagyon kezdetleges magnetofonokkal, így cipelték a hátukon, nagyon nehéz volt. Onnan tudtuk, hogy ki a tégla, hogy annak profi felvőkészüléke volt, [...] meg azok igyekeztek az első sorokban állni.”⁹⁰

A szocialista idősokról írott, rockzene-történeti összefoglalók leginkább kronologikus sorrendben a zenekarok alakulásáról, felbomlásáról, újjak alakulásáról szólnak, és a kötetek szerzőit többnyire az érdekli, miért alakultak át a zenekarok. Jelentek meg olyan tényfeltáró jellegű kötetek is ugyanakkor, amelyek a zenekari élet visszasságait akarják leleplezni, valamint a totalitárius állam, a központosí-

⁸⁸ Interjú Hajnal Gáborral.

⁸⁹ Az ehhez a tanulmányhoz készített interjúk során tértem át a magnós felvételtől a diktafonosra, D. Nagy Lajosnál még mindkettőt használtam.

⁹⁰ Interjú D. Nagy Lajossal.

tott zenei élet is témája a könnyűzenéről szóló köteteknek.⁹¹ Sok olyan történetet írtak le – állambiztonsági források alapján is –, amelyek arról szólnak, hogy az államhatalom hogyan lehetetlenített el zenekarokat, hogyan zaklatták a rendőrök azokat, akik nem cenzúrázták szövegeiket, és hogyan kényszerítettek zenekari tagokat külföldre távozni.⁹²

Visszaemlékezőim „Dalos” ügynekügye kapcsán egy olyan történetet idéztek fel, amely egy zenekar ellehetetlenítéséről, tagjainak külföldre kényszerítéséről szólt: a *Rolls Frakció* Népstadion-kerti koncertjéről és annak következményeiről meséltek.⁹³ A koncert előkészítéséről „Dalos” jelentett 1982. június 9-én. 1982. augusztus 22-ére a Népstadion-kertbe egész napos rendezvényt szerveztek politikai kaszinójátékkal és több együttes fellépésével.⁹⁴ A koncerteket rögzítette a Magyar Televízió *Egy millió fontos hangjegy* című műsora, az adást 1982. október 23-án adták le. D. Nagy Lajos így beszélt az eseményekről:

„A Népstadion-kerti koncert [...] egy ilyen nagy zenei seregszemle volt. És azon nagyon nagy siker volt. Azt nem tudtuk, hogy ezt a televízió felveszi. És akkor, mikor már ott voltunk, láttuk, hogy teljesen be van szerelve, nyolc vagy tíz kamerával ott van a televízió. És akkor felvették, de nyugodtak voltunk, mert biztosak voltunk benne, hogy ezt úgyse adják le. [...] És akkor egyszer csak a rendező mondta, hogy bizony, le fogják adni. És hát nem tudom, hogy [...] véletlenül lett-e, pont október 23-ára tették ezt [...] az szombat volt. [...] És este hat órakor lement. Még emlékszem, a B. Tóth Laci volt a bemondó, és mondta, hogy »hát kedves hölgyeim és uraim, most nagyon figyeljenek, mert ma valami olyanokat fognak látni és hallani, amiket még nem hallottak, nem láttak.«⁹⁵ És ebben igaza volt, mert tényleg mindenki, aki eddig nem volt koncerten, az megdöbbsen, és [...] elindult [...] a hatalmas támadás, leszakadt az ég, [...] akkor mindenki nekünk ugrott. [...] Még a Hofi-kabaréban is benne voltunk szilveszterkor, [után] koncerten ott voltak a rendőrök, mondták, üljek be a kocsiba egy kicsit, beszéljünk satöbbi, ilyen civilruhás emberekkel beszélgettem. Igazából ami a legnagyobb tragédia volt, az az, hogy iszonyú nagy kereslet volt a zenekarra. [...] A harmincnapos hónapból huszonkilencet kellett volna játszani, rengeteg meghívásunk volt, és ugyanakkor mindegyik helyen lemondták a [rendőrségi] engedélyt. [...] és nagyon kevés volt az a rendező vagy az a klub, amelyik meg mert bennünket hívni. [...] Gyakorlatilag lehetetlenné

⁹¹ Rockzene-történeti összefoglalókat idéz: Szőnyi 2005: 11, 13.

⁹² A zenekarok ellehetetlenítéséről lásd például Sebők 2002. Az egyik legismertebb eset a *Kex* együttes tagjainak története (Markó 1999).

⁹³ D. Nagy Lajos kérdeztem a *Rolls Frakció* ars poeticájáról: a „Rolls Frakció annyi mindent mondott, és annyi [...] mindent mondtak a szövegek. Én azt hiszem, hogy valahol az ars poetica az volt, hogy addig rugdossuk a falból a téglákat, amíg egy is van benne” (Interjú D. Nagy Lajossal).

⁹⁴ *Lord*, *Prognózis*, *HIT*, *Kugli plusz Vikidál*, *MINI*, *Color*, *Skorpió*, *Rolls Frakció*, *Szati-rock*, *Boros Lajos* pol-beat énekes, *Hobo Blues Band*.

⁹⁵ A *Privát Rocktörténet* adásában ennél a résznél bővebben mesélt D. Nagy Lajos: „Én ültem a tévé előtt, és egyre sápadtabb voltam. Baráti körben néztem meg. És amikor vége lett, azt mondtam, na, azt hiszem, itt vége a zenekarnak” (*Privát Rocktörténet*, *Bikini*. 17. perc).

tették. Itt indult el a zenekarnak [...] a végjátéka [...] és aztán ez okozta azt, hogy előbb-utóbb a srácok elmentek külföldre, mert nem bírták ezt a klímát.”⁹⁶

A *Rolls Frakció* szétverésének története D. Nagy Lajos szavai alapján érzékeltesen ábrázolja a központilag irányított média világát. Az addig „túrt” kategóriában levő együttes a tévéadás után vált „tiltottá”, a fellépéseiket azzal tették lehetetlenné, hogy a rendőrség nem adott fellépési engedélyt a működési engedéllyel rendelkező zenekarnak, így az ifjúsági klubok vezetői sem merték meghívni őket. A *Rolls* neve legközelebb az 1985. február 25-i jelentésben fordul elő, amikor az ügynök arról számolt be, hogy Nagy Feró kilépett az *ős-Bikini*ből, és új zenekarának, a *Biciklinek* tagja lett Trunkos András, a *Rolls Frakció* korábbi vezetője is. A zenekar tagjainak nagy része az emigrációt választotta. D. Nagy Lajos is kénytelen volt külföldre távozni, azonban egy idő után visszatért, és csatlakozott a Nagy Feró nélkül maradt *Bikini*hez:

„Egy darabig keresgéltem a helyemet akkor. Hát úgy gondoltam, hogy elég nehéz lesz. Voltak barátaim, akik SZOT-üdülőknél léptek fel. Egy gitárral Beatles-dalokat énekeltem, csináltam egy műsort. Aztán amikor megkaptam az útlevelet, egyszer csak mondták, hogy itt az útlevel, csak menjek, harmadik kérésre. És akkor kimentem Londonba, azt hittem, kint maradok [...]. De rá kellett jönnöm, hogy másról beszélünk. [...] Nem ott nőtem fel, másképp látjuk a világot.”⁹⁷

„Dalos” ügynök 1985. október 11-i jelentésében már arról számolt be, hogy a *Bikini* együttes újjáalakult, énekese D. Nagy Lajos lett. Németh Alajos, a *Bikini* vezetője a vele készített interjúban azt hangsúlyozta, hogy az együttes újjáalakulásakor,⁹⁸ 1985 októberében már nem volt annyira erős a hatalom, így a cenzúra szorítása sem.

„Aztán a Bikini mire odakerült, már amit azelőtt öt évvel még letiltottak, azt már a Bikininek engedték. És pont az elsők voltunk, akiknek engedték ezeket a szövegeket is, bár néha bele-belenyúlogattak, és kihúzták a méregfogát a dalszövegeknek, de a koncerteken nem tudták, mert ott az eredeti szövegek mentek. [...] Meggyengült

⁹⁶ Interjú D. Nagy Lajossal. A tévéműsorban lejátszott számuk a *Fejezetek egy iskolás gyermek naplójából* című volt. Ennek szövege: „Minden reggel kelek/Délben ebédelek/Egész nap iszom/Az iskolatejet./Iskolába járok/Otthon vacsorázok/Állva pisilek/És ülve kakálok./Mégis úgy érzem,/ Hogy tisztesség dolgában/Elég szarul állok./Előre köszönök/Én nem kiabálok/Esküszöm, vasárnap/Még templomba is járok./Úgy élek, mint egy gép./Anyám csak egy emlék/Úgy élek, mint egy gép/Apám csak egy fénykép.”

⁹⁷ *Privát Rocktörténet, Bikini.* 24–25. perc.

⁹⁸ „Dalos” 1985. október 11-i jelentésében számolt be a *Bikini* együttes megalakulásáról. 1985. október 12-én adták első koncertjüket, a tagok: a Németh-testvérek, Gallai Péter és D. Nagy Lajos.

a rendszer. Az egész, úgy, ahogy van, korhadni kezdett, ez érezhető volt – a fegyelme, a régi tányérsapkás, csúnyán néző rendőrök is mintha hígulni látszottak volna.”⁹⁹

A visszaemlékező által bemutatott köztes állapot az 1980-as évek közepe, amikor a lemezen elhangzó szövegeket még cenzúrázták, de a koncerteken elhangzott dalszövegeket már nem voltak képesek kontrollálni.¹⁰⁰ A cenzúra gyakorlati működését, a sorok között olvasás technikáit, a dalszövegek szimbolikáját Németh Alajos részletesebben is kifejtette:

„Négy szűrőn ment át, mire fölkerült a minisztériumba egy dalszöveg. [...] Mi már a Feróval úgy találtuk, hogy milyen jó, hogyha rébuszokban beszélünk, és a fagyit összekeverjük háromféle nyalásmóddal – amiből a politikai az egyik, amiről igazából szólna a dal, és közben azt gondold, hogy fagyit nyalsz vagy egyebet. [...] Ki lehetett magyarázni, hogy »mi, hát te gondolsz rosszat Péter, az nem is arról szól!«, és akkor röhögött már mindenki, mert mondom, akkor már azért úgy lazább volt. [...] Átmentek a szövegek, és a közönség tök tudta, hogy miről van szó, és mégsem voltak megnevezve a bűnösök.”¹⁰¹

* * *

Tanulmányomban egy titkosszolgálati ügynök, „Dalos” története és jelentései, illetve a megfigyelttekkel készített interjúk kapcsán ábrázoltam azt, hogy az ügynök lelepleződése milyen visszhangot váltott ki 2004-ben. Az ügynök személyét és jelentéseit többféle értelmezési keretben is megjelenítették a médiában közölt írások, a morális elutasítástól kezdve a magyarázó-mérlegelő ábrázolásmódon át a megbocsátó-elfogadó attitűdig. A megfigyelttekkel készített témainterjúimban szintén sokszínű kép rajzolódott ki. Szembesítve a visszaemlékezőket a róluk szóló ügynökjelentésekkel, volt, aki bagatellizálta az ügynök felelősségét, mások megpróbálták értelmezni jelentésének motivációit, de volt olyan is, aki normatív alapon elítélte őt ügynöktevékenységéért. Többen meséltek az állambiztonság embereinek jelenlétéről mindennapjaikban, az interjúszituációban megjelenítették őket. A jelentésekben felidézett egykori események alapján az elbeszélők sok olyan történetet meséltek el, amelyek, úgy vélem, bepillantást engednek a szocialista időszak államának központosított könnyűzenei életébe és azokba a taktikákba és stratégiákba, amelyeket az állampolgárok dolgoztak ki azért, hogy a cenzúra szorításán enyhítsenek, és élhetőbbé tegyék mindennapjaikat, véleményüket, ha részlegesen is, de szabadon kinyilváníthatják. Bár vélhetőleg „Dalos” ezután is elhárítja majd az ügynökmúltjával kapcsolatos médiafelkéréseket és

⁹⁹ Interjú Németh Alajossal, 1.

¹⁰⁰ Erre jó példa a *Katicabogár 2*, melynek első versszakában cserélték ki a *vének* szót *évekre*. „Rutinos megalkuvók fejében/Hajlongó gondolatok között,/Kígyókként csúszó érvekkél/Vigyáznak jó hírnevükre a vénék” (Interjú D. Nagy Lajossal, illetve interjú Németh Alajossal, 1).

¹⁰¹ Interjú Németh Alajossal, 1.

visszautasítja a tudományos érdeklődőket is, azért bízom benne, hogy tanulmányommal hozzájárultam ahhoz, hogy az ügynököket és jelentéseiket többféle nézőpontból, ne csak normatív alapon ábrázolják a történetírói diskurzusok.

FORRÁSOK

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

M-41343. „Dalos” ügynök jelentései.

Interjú D. Nagy Lajossal 2009. október 2-án, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Gál Ivánnal 2009. szeptember 12-én, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Gönczy Gáborral 2009. szeptember 12-én, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Hajnal Gáborral 2009. október 8-án, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Kraft Tamással 2009. október 6-án, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Kucserati Ildikóval 2009. október 16-án, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Nádor Katalinnal 2009. augusztus 16-án, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Németh Alajossal, 1. 2009. szeptember 5-én, készítette Novák Csaba Zoltán. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Németh Alajossal, 2. 2009. szeptember 16-án, készítette Novák Csaba Zoltán és Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Németh Gáborral 2009. október 8-án, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Plainer Tiborral 2009. október 6-án, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Sós Péter Jánossal 2009. augusztus 12-én, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Wilpert Imrével 2009. augusztus 14-én, készítette Tóth Eszter Zsófia. (A szerző tulajdonában.)

Népszabadság, 2004. március–április.

Privát Rocktörténet, Bikini. Televízió-műsor. Szerkesztő-rendező: Gellért Gábor. Filmmúzeum, 2006.

Privát Rocktörténet, P. Mobil. Televízió-műsor. Szerkesztő-rendező: Gellért Gábor. Filmmúzeum, 2006.

Színes Mai Lap, 2004. március 21.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Argejő Éva 2009: Az állambiztonsági tekintet legendája. *Korall* (10.) 37. 116–132.
- Berkovits Balázs 2009: Erkölcstelen besúgók, tehetséges áldozatok, áldozatos erkölcsbírók. *AnBlok* (2.) 3. 6–14.
- Béládi Olívia 2009: *Aki laborált az kollaborált? – Beszélgetés az ügynökkérdésről*. http://tatkalmamater.csx.hu/portal/108926;Aki_laboralt_az_kollaboralt_Beszelgetes_az_ugynokkerdesrol_.page (Letöltés: 2009. december 30.)
- Birn, Ruth Bettina 2001: Collaboration with Nazi Germany in Eastern Europe: the Case of the Estonian Security Police. *Contemporary European History* (10.) 2. 181–198.
- Buris Antal 2006: „Kihaszználják, rabszolgává teszik a magyar népet.” *Diskurzus Vikidál Gyulával I.* 2006. május 31. http://hitechnologia.virtus.hu/?id=detailed_article-&aid=3876 (Letöltés: 2009. december 30.)
- Csatári Bence 2007: A KISZ könnyűzenei politikája. *Múltunk* (52.) 3. 67–103.
- Csepregi Éva 2009: *Napraforgó. Amikor én még Csepi voltam*. Budapest.
- Dessewffy Tibor 1999: *Iskola a hegyoldalban*. Budapest.
- Fonyódi Péter 2003: *Beatkorszak a pártállamban 1963–1973*. Budapest.
- Friedrich, Klaus-Peter 2005: Collaboration in a “Land without a Quisling”: Patterns of Cooperation with the Nazi German Occupation Regime in Poland during World War II. *Slavic Review* (64.) 4. 711–746.
- Gondos K. Gergely 2004: Amíg a Föld forog és kerek... *Áprilisi Ifjak* 2004. május 17. <http://www.aprilsiiifjak.hu/index.php?csz=17400> (Letöltés: 2009. december 30.)
- Gyáni Gábor 2006: A kollaboráció szégyene és dicsősége. *Élet és Irodalom* 2006. február 10. <http://www.es.hu/index.php?view=doc;12589> (Letöltés: 2009. december 30.)
- Hámori Eszter – Kordos Szabolcs 2004: Dalos titkosügynökre vadásznak. *Blikk* 2004. március 28. <http://www.blikk.hu/aktualis/Dalos-titkosugynokre-vadasznak-8760.html> (Letöltés: 2009. december 30.)
- Jones, Jeffrey W. 2005: “Every Family Has Its Freak”: Perceptions of Collaboration in Occupied Soviet Russia, 1943–1948. *Slavic Review* (64.) 4. 747–770.
- Kovács Éva (szerk.) 2007: *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Pécs.
- Kovács M. Mária – Örkény Antal 1991: *Káderek*. Budapest.
- Majtényi György 2005: *A tudomány lajtorjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után*. Budapest.
- Markó György 1999: A Kex-akták. Ügynökjelentések a Kex együttesről 1969–1971. *Kritika* (23.) 4. 8–12.
- Maróthy György 1997: *Bikini*. Budapest.
- N. n. 2004a: Besúgó volt [a] Dinamit együttesben? *Index* 2004. március 20. <http://index.hu/belfold/dinamit0320/> (Letöltés: 2009. december 30.)
- N. n. 2004b: Vikidál beismerte, ő volt Dalos ügynök. *Index* 2004. április 22. <http://index.hu/belfold/Dalos0422/> (Letöltés: 2009. december 30.)
- N. n. 2009: Csepregi Éva: Vikidálék jelentettek rólunk. *Blikk* 2009. március 12. <http://www.blikk.hu/sztablikk/csepregi-eva-vikidalek-jelentettek-rolunk-138691.html> (Letöltés: 2009. december 30.)
- Nádas Péter 1995: *Esszék*. Budapest.

- Oriskó Norbert 2005: A kiépített ügynökrendszer ma is működik. Interjú Schuster Lóránttal.
http://www.bici.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=48&Itemid=27 (Letöltés: 2009. december 30.)
- Rainer M. János 2008: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei. 1957–1989.* Budapest.
- Röhr, Werner 1994: *Okkupation und Kollaboration (1938–1945): Beiträge zu Konzepten und Praxis der Kollaboration in der Deutschen Okkupationspolitik.* (Europa unterm Hakenkreuz, Ergänzungsband 1.) Berlin – Heidelberg.
- Sebők János (szerk.) 1984: *Volt egyszer egy Ifipark. Emlékkönyv.* Budapest.
- Sebők János 2002: *Rock a vasfüggöny mögött. Perek, ügyek, dossziék – Hatalom és ifjúsági zene a Kádár-korszakban.* Budapest.
- Siposhegyi Péter 2004: Daloló besúgók és provokátorok. *Hetek* 2004. április 16. http://www.hetek.hu/velemen/200404/dalolo_besugok_es_provokatorok (Letöltés: 2009. december 30.)
- Somogyi Zoltán – Ungváry Krisztián 2006: Az ügynökügy fejleményei 2005-ben. In: Sándor Péter – Vass László – Tolnai Ágnes (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2005-ről.* I. kötet. Budapest, 309–323.
- Szemere, Anna 2001: *Up from the Underground. The Culture of Rock Music in Postsocialist Hungary.* University Park, Pennsylvania.
- Szlazsánszky Ferenc 2005: Titkosszolgák a magyar rock körül. Interjú Szőnyei Tamással. *Hetek* 2005. április 29. <http://epa.oszk.hu/00800/00804/00375/55979.html> (Letöltés: 2009. december 30.)
- Szobota Zoltán 2004: Dinamit a bérem. *Hetek* 2004. április 2. http://www.hetek.hu/hatter/200404/dinamit_a_berem (Letöltés: 2009. december 30.)
- Szőnyei Tamás 2005: *Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990.* Budapest.
- Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián 2008: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Budapest.
- Tóth Eszter Zsófia 2009: „Én fiókos szekrény voltam, és a teásbögrével táncoltam egész este.” A szombathelyi Dialógus békemozgalom az ügynökjelentésekben és az emlékezetben. *Betekintő* (2.) 1. <http://www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=110> (Letöltés: 2009. december 30.)
- Trunkos András 2002: *20 év Bikiniben.* Budapest.
- Unger Gabriella 2003: Ellenkultúra és állambiztonság.
http://www.abtl.hu/html/hu/iratok/unger_ellenkultura.html (Letöltés: 2009. december 30.)
- Wilpert Imre 2008: *Dübörög a basszus. Egy popmenedzser emlékiratai.* Budapest.